

OVER TAAL

- 03** Interview
*Tommy Wieringa: de man van het dictee -
Claudia Ruigendijk*
- 05** Taalwerk
*Dubbele valkuil voor dlt-fouten - Lien Van Abbenyen en
Dominiek Sandra*
- 09** Taalkronkels
De kronkelende wegen van Over taal - Filip Devos
- 10** Idioom & Co
*Muug veel tentsletjes in de gemane gedoogregering. Bij de
verkiezing van het woord van het jaar - Michiel Leen*
- 12** Broodje taal
In het wiel van de taal - Els Hendrickx
- 14** Interview
*Robin Dhondt: copywriter en reclamerakker -
Evelien Van Renterghem*
- 17** Taalwerk
Een Belg naar Debrecen - Gert Loosen
- 20** Dossier
*Taal- en spraaktechnologie: een stand van zaken - Els Lefever,
Lieve Macken en Véronique Hoste*
- 23** Te boek
*Lang leve Jan - Natalie Hulsen
Vlaamse gemeentenamen verklaard - Filip Devos
Verdwenen woorden - Filip Devos
De taal van de mop - Filip Devos*
- 27** Column
Het mysterie van het geloof - Hugo Brouckaert
- 28** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Jaargang 50, nr. 1, januari-februari 2011

Interview

Tommy Wieringa: de man van het dictee

CLAUDIA RUIGENDIJK

Tommy Wieringa schreef de 21ste editie van Het Groot Dictee der Nederlandse Taal. En met slechts acht spelfouten in de oorspronkelijke tekst die hij hiervoor aanleverde, was hij zelf ook de winnaar geweest (de echte winnaar had er negen). Al was Wieringa's eerste aanzet tot het dictee lang niet zo pittig als de uiteindelijke versie. 'Ik had een mooi verhaal geschreven, maar dat werd te eenvoudig bevonden voor dit doel.'

Je hebt er toen een nog mooier verhaal van gemaakt?

Nee, het werd er alleen maar lelijker en onevenwichtiger van. Met een synoniemenwoordenboek ben ik gaan zoeken naar andere, moeilijkere woorden voor wat ik wilde vertellen. Woorden die ikzelf nooit zou gebruiken. Mijn vrouw had ook drie heel goede suggesties. En een goede vriend van mij, Carel Helder, kwam met *consciëntieus*.

Hoe kwam Kakofonie tot stand?

Ik wilde niet een hoeveelheid lastige woorden produceren die in een halfgrappig verband werden opgediend. Met die traditie wilde ik breken. Ik heb van de gelegenheid gebruik gemaakt om een politiek stuk te schrijven, een waarschuwing. Ik heb de taak van de schrijver serieus genomen, zo van: Wieringa waarschuwt de wereld nog één keer. Haha! En het verhaaltje heb ik opgeschreven tijdens een treinreis tussen Darmstadt en Amsterdam. Ik was er eigenlijk zo mee klaar.

Was je bij het schrijven aan bepaalde regels gebonden?

Ze vroegen om acht zinnen, van ongeveer dezelfde lengte. Die regel heb ik geschonden, want de laatste zin is erg kort. Verder was ik helemaal vrij, tot mijn grote verbazing. Een bedrieglijke soort vrijheid bleek later. Want toen ik de tekst eenmaal had opgestuurd,

moest ik er toch van alles aan veranderen. Ie-der-een bemoeide zich ermee, van taalcommissietjes tot de eindredacteuren van *de Volkskrant* en Philip Freriks. Ik heb een historische analogie gemaakt, met de Habsburgse stad Lemberg. Op een gegeven moment wilden ze die vergelijking er zelfs uit hebben. Ik heb gezegd: dan zoeken jullie maar een lolbroek.

Waarom hebben ze jou gevraagd?

Geen idee. Ik vroeg meteen: 'Wie heeft er afgezegd?' Maar ze verzekerden me dat er niemand had afgezegd. Je hebt een aantal auteurs met een zekere bekendheid, die gelezen worden. Op een gegeven moment ben je gewoon aan de beurt. Zo prozaïsch is het. Ik weet helemaal niet of dat zo is, maar dat denk ik. Kijk, je moet je overal lijstjes voorstellen met namen. Dan zegt iemand: 'Ja, die! En nu die.' En iemand anders: 'Nee, niet die, want die is stom, dus laten we die nemen.' Ik denk dat het zo een beetje gaat.

Was je vereerd?

Nee. Ik zag die aankondigingsfilmpjes op tv, om kijkers te lokken, weet je wel. Die spraken me niet direct aan. Ik heb ook nog nooit naar Het Groot Dictee gekeken. Misschien om mezelf niet op de proef te stellen, hoor. Ik vind het fijn om te denken dat ik wel kan spellen. Maar ik vond het wel een te gekke opdracht. Ik realiseerde me dat ik waarschijnlijk nooit meer een groter publiek zal hebben dan op die avond, dat woordelijk meeschrijft met wat ik heb bedacht.

Het verhaaltje heb ik opgeschreven tijdens een treinreis tussen Darmstadt en Amsterdam. Ik was er eigenlijk zo mee klaar.

Vind je correcte spelling belangrijk?

Het is voor mij niet de essentie van schrijven. Het is wel handig om een beetje te kunnen spellen, zodat je niet wordt uitgelachen op de redacties waar je je stukjes naar stuurt. En ik ken tamelijk veel mensen die niet kunnen spellen, maar heel goed kunnen schrijven. Laten we zeggen, toch wel een handvol. Maar spelling interesseert mij niet wezenlijk, nee. Grammatica ook niet. Als je mij vraagt wat een bijvoeglijk naamwoord is, dan ... uuh, zie je, daar ga ik al.

Spelling en grammatica zijn dus niet de essentie van schrijven. Wat is dat wel?

Dat is een veel te grote vraag voor deze gelegenheid! Schrijven is alles. Schrijven is de cultuur. Het geschrevene is de cultuur. Naast wat archeologische artefacten is dat wat we hebben overgehouden van het verleden. Het hele archief van de mensheid staat op papier. Er is geen andere informatiedrager of organisatievorm die zoveel belang heeft.

En jij wilt als schrijver graag iets aan dat archief bijdragen?

Misschien dat het op de achtergrond meespeelde toen ik met schrijven begon ... Nee, toch niet; ik wilde mezelf gewoon uitdrukken op papier. Dat begon traag en vervelend, door mijn leven op papier te vermenigvuldigen, dus het strikt autobiografische dagboekschrijven. Van daaruit is de behoefte gegroeid om meer tot uitdrukking te brengen dan alleen het eigen levensverhaal. Daar ben ik op een gegeven moment mijn belangstelling voor verloren. Maar als je jong bent, dan heb je alleen je eigen leven om over te schrijven. Het heeft ook een hele tijd geduurd voordat ik mezelf kon wegschrijven.

Speel je zelf nu geen rol meer in je verhalen?

Jawel, maar in een versleutelde, bedekte vorm. Ik doe er niet meer toe. Maar ik gebruik nog steeds alles van mezelf. Wat dat betreft leef ik heel economisch. Niet omdat ik mezelf zo belangrijk vind, maar omdat er op die manier iets meer tot uiting komt, namelijk het leven. Dat zijn misschien grote woorden. Maar het is natuurlijk mooi om aan dat archief van de mensheid een paar splinters, of een paar kleurige insteekkaarten bij te dragen.

Splinters, insteekkaarten?

Dat was het zoeken naar een beeld. Als ik dit zou schrijven, dan zouden het eerst 'splinters' zijn, maar dat ligt zo voor de hand. Het is een gemeenplaats, een echte vijand van de schrijver. Ik zou 'splinters' dan dus laten vervallen en vervangen door 'insteekkaarten'. Maar omdat jij mij interviewt, laat je 'splinters' natuurlijk staan ...

Absoluut.

Ik vind wel dat je als schrijver moet uitkijken om altijd alles anders te willen zeggen. Dat kan vervelend worden. Maar ik heb aan heel veel dingen een hekel. Van die zinnestjes die net zo zijn als een veel door toeristen betreden plaats in Zuid-Amerika, waarvan in de boekjes staat dat die *off the beaten track* is. Dingen als 'het feit dat', of 'in het licht van', verschrikkelijk. Dat zijn van die zinsdelen die er zomaar staan, en die mij in hun verpletterende gewooneheid na een tijd beginnen te irriteren. Of 'iemand ziet iets in zijn ooghoek'. Ook zoiets. Dat kan me ge-wel-dig storen.

Ik vroeg meteen:
'Wie heeft er afgezegd?'

Waarom?

Iemand ziet gewoon iets en kijkt daar vervolgens even wat beter naar. Het is zo'n zinnestje dat er sneller staat dan dat het is gecontroleerd. Het gewicht van duizend keer eerder gebruik heeft het leven eruit gedrukt.

En erger je je niet stiekem ook aan spelfouten, ook al interesseert spelling je niet zo?

Het valt mij wel op hoeveel spelfouten er in de krant staan, vooral als ik net uit het buitenland terug ben. Maar dat betekent dat er eindredacteurs zitten die hun werk niet goed doen. Het moderne, frivole taalgebruik dat de kranten is binnengeslopen, dat stoort mij meer. Dan lees ik: de ondernemer is superenthousiast over zijn nieuwe product. Als er had gestaan dat de ondernemer enthousiast was, had ik het ook wel geloofd.

Biografie

Tommy Wieringa (Goor, Overijssel, 1967) is een Nederlandse auteur en journalist. Hij studeerde geschiedenis en journalistiek, en werkte - toen schrijven nog slechts een hobby was - als aanstekerverkoper op de markt en als loketist bij de Nederlandse Spoorwegen. In 1995 kwam zijn eerste roman uit, *Dormantique's manco*. In 2005 brak hij door met de ontwikkelingsroman *Joe Speedboot*, waarvoor hij onder andere de Ferdinand Bordewijk-prijs ontving. In diezelfde roman stond ook de beste zin die dat jaar in verhalend proza was verschenen: *De knalpijpen glansden als bazuinen, de wereld leek te verschroeien in allesverzengend lawaai wanneer de jongens het gaspedaal intrapten met de koppeling in, alleen om te laten weten dat ze bestonden, zodat*

niemand daaraan zou twifelen, want wat niet weerkaatst, bestaat niet. Daar won hij de Tzumprijs mee: 1 euro per woord, en een beker.

Wieringa schreef ook reisverhalen, die gebundeld werden in *Ik was nooit in Isfahaan* (2006). In 2009 volgde de roman *Caesarion*, die werd genomineerd voor de AKO-literatuurprijs. Zijn essays en beschouwingen verschenen in *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad*. Tegenwoordig heeft Wieringa een vaste column in treinkrant *De Pers* en in cultureel magazine *Hollands Diep*. Eind 2010 verscheen *Ga niet naar zee*, een soort biografie die bestaat uit een persoonlijke selectie van korte stukken die hij in de loop der jaren schreef.

Een van de eerste versies van het dictee, inclusief de spelfouten

Koleire

De tijden zijn in zoverre interessant dat ze kakofonisch zijn; je moet je oren dichtstoppen met peterselie tegen het luidkeelse **gebla-bla** van de muezzins van de eeuwige vergelding in het ene oor en dat van de **Filistijnen** van het geperoxideerde ressentiment in het andere.

Geüpgradede Hoekse en Kabeljauwse twisten, de shoarmabakker versus de aardappeleter, **beide** met vuvuzela's bewapend; hun O2-arme hersentjes verkleinen je wereld en brengen haar binnen de afrastering van hun woestijn-god of hun karikaturale weergave van joods-christelijke axioma's en verlichtingsidealen.

Die boeroepers nemen het licht juist weg met hun stijl-middelen van de provocatie, de daarbij behorende inflatoire hyperbolen; van niets zijn ze zo in de ban als van het paroxisme van de mimetische radicalisering, terwijl de man in het midden, de verdediger van de orde, mijmert over een vreedzame stadssamenleving als bijvoorbeeld het Oost-Galicische Lemberg eens was.

Een multinationaal en multilinguïstisch Habsburgs **Babylon**, een co-existentie van Asjkenazische Joden, Roethenen, Polen, Duitsers, Armeniërs – door- en doortolerant uit noodzaak en goede wil, **laissez-faire** opgetuigd met een civilisatorische missie en een architectonisch mozaïek van gotiek, neoclassicisme en art deco.

Nochtans werden de tijden ook toentertijd interessant en viel de stad achtereenvolgens toe aan het gerestaureerde Polen, Nazi-Duitsland en de Sovjet Unie – haar namen veranderden re-iteratief, de Polen en Armeniërs waren verdreven en de Joden uitgeroeid.

Hun huizen werden nu bewoond door **Oekraïeners**; enigszins beduusd namen zij die verrukkelijke, lege stad in. Lemberg werd het faillissement van de **vroeg-twintigste-eeuwse multiculturaliteit**, alleen haar begraafplaatsen spreken nog in vele talen.

Wie zullen straks de halflege flatwijken van Amsterdam, Culemborg dan wel Gouda innemen als haar bewoners zijn verjaagd door de dompteurs van de thymotische woede, wier dromen de nachtmerries van de eerste-, tweede- en derdegeneratieallochtonen zijn?

Opzichtig negeren zij die kwintessentiële wet van consciëntieus bestuur die in de Tao Te Tsjing wordt gepostuleerd: regeer de staat zoals je een klein visje bakt (behoedzaam).

Het uiteindelijke dictee

Kakofonie

De tijden zijn in zoverre interessant dat ze kakofonisch zijn; je moet bijwijken je oren dichtstoppen tegen het tenhemelschreiende geblabla van de muezzins van de eeuwige vergelding in het ene oor en dat van de filistijnen van het geperoxideerde ressentiment in het andere.

Geüpgradede Hoekse en Kabeljauwse twisten: de shoarmabakkers versus de aardappeleters, allen met vuvuzela's bewapend; hun zuurstofarme hersentjes verkleinen je wereld en brengen haar binnen de afrastering van hun woestijn-god of hun karikaturale weergave van joods-christelijke axioma's en verlichtingsidealen.

Die boeroepers nemen het licht juist weg met hun stijl-middelen van de provocatie en de daarbij behorende inflatoire hyperbolen, terwijl de man in het midden, de verdediger van de orde, mijmert over een vreedzame stadssamenleving zoals bijvoorbeeld het Oost-Galicische Lemberg eens was. Lemberg, dat multinationale en multilinguïstische Habsburgse babylon, die co-existentie van Asjkenazim, Roethenen, Polen, Duitsers, Armeniërs – door en door tolerant uit noodzaak en goede wil, *laissez faire* opgetuigd met een civilisatorische missie en een architectonisch mozaïek van gotiek, neoclassicisme en art deco.

Nochtans werden de tijden ook toentertijd interessant en viel de stad achtereenvolgens toe aan het gerestaureerde Polen, nazi-Duitsland en de Sovjet-Unie – haar namen waren Lemberg, Lwów en Lviv, de Polen en Armeniërs waren verdreven en de Joden uitgeroeid.

Hun huizen werden nu bewoond door Oekraïeners; enigszins beduusd namen zij die verrukkelijke, lege stad in. Lemberg werd het failliet van de vroegtwintigste-eeuwse multiculturaliteit, alleen zijn begraafplaatsen spreken nog in vele talen.

Wie zullen straks de halflege flatwijken van Amsterdam, Culemborg dan wel Gouda innemen als hun bewoners zijn verjaagd door de dompteurs van de thymotische woede, wier dromen de nachtmerries van de eerste-, tweede- en derdegeneratieallochtonen zijn?

Opzichtig negeren zij die wet van consciëntieus bestuur die door het taoïsme wordt gepostuleerd: regeer de staat zoals je een klein visje bakt (behoedzaam).

Taalwerk

Dubbele valkuil voor d/t-fouten

LIEN VAN ABBENYEN EN DOMINIEK SANDRA

De spelling van Nederlandse werkwoordsvormen is een blijvende kopzorg voor leerkrachten. Fouten tegen werkwoordsvormen – beter bekend als d/t-fouten – blijken bijzonder resistent tegen de jarenlange intensieve training die kinderen krijgen. Hoe hard leerkrachten hun best ook doen om de regels aan te leren, de fouten blijven hardnekkig aanwezig in examens en in de teksten die afgegeven worden. Het frustrerende is niet zozeer dat er fouten gemaakt worden, maar wel dat er fouten gemaakt worden tegen zulke eenvoudige regels. De werkwoordsvervoeging zit immers zeer logisch in elkaar. Voor de meeste werkwoordsvormen volstaat het om te spellen wat je hoort (ik speel, hij werkt ...). Voor een aantal uitzonderingen is dit niet mogelijk, omdat de stam reeds eindigt op een d en de uitgang van de werkwoordsvorm dus niet hoorbaar is (hij wordt, ik antwoord ...). Deze werkwoorden kunnen toch zeer eenvoudig correct gespeld worden door de uitgang te spellen naar analogie met een vorm waarvan je de uitgang wel hoort. Je spelt ik vind en word jij zonder t wegens ik werk en werk jij, en zij biedt en jij antwoordt mét t wegens zij werkt en jij werkt.

De systematiek is zo helder dat het verwonderlijk is dat er zoveel fouten tegen gemaakt worden. Volgens velen is het probleem dan ook te wijten aan de toenemende nonchalance van jongeren ten opzichte van taal. En al zal die factor ongetwijfeld een rol spelen, toch biedt dit geen sluitende verklaring voor het probleem. Het zou inderdaad kunnen dat jongeren door nonchalance de abstracte spellingregels die ze aangeleerd krijgen – voor de eerste persoon (*ik*) spel je de stam (*ik speel - ik antwoord*), voor de tweede persoon (*je/jij*) voeg je een *t* toe aan die stam wanneer het onderwerp het werkwoord voorafgaat (*jij speelt - jij wordt*), voor de

derde persoon doe je dat altijd (*hij speelt – hij wordt*) – verkeerd of niet toepassen. Maar een werkwoordsvorm spellen op basis van analogie in plaats van abstracte regels is zo eenvoudig en vergt relatief weinig tijd dat het ondenkbaar is dat uitsluitend nonchalance aan de basis van het probleem ligt. Bovendien vinden we d/t-fouten niet enkel terug in teksten van jongeren, maar ook in teksten van de meest ervaren schrijvers, zoals in krantenartikels. Alles toeschrijven aan de factor nonchalance lijkt te gemakkelijk. Dat is ook wat ons onderzoek aantoonde.

Uit onze experimenten is gebleken dat een belangrijke oorzaak van de hardnekkigheid van d/t-fouten heel wat minder triviaal is en gezocht moet worden in de werking van onze hersenen. Er bevindt zich in ons woordgeheugen namelijk een stoorzender die ervoor zorgt dat zelfs de meest ervaren schrijvers ten prooi kunnen vallen aan spelfouten tegen werkwoordsvormen. Onze meest recente bevindingen demonstreren hoe sterk het effect van die stoorzender is. Die blijkt immers niet één maar twee keer het risico op een d/t-fout te creëren: een eerste keer tijdens het spellen zelf, en daarna nog een keer tijdens het herlezen. Onder andere daardoor zijn d/t-fouten zo moeilijk uit te roeien. In wat volgt, gaan we dieper in op deze stoorzender en hoe die zich manifesteert tijdens het spellen en het (na)lezen.

Homofondominantie

Uit eigen observatie weten we dat niet alle werkwoorden aanleiding geven tot d/t-fouten. Het zijn (bijna) uitsluitend werkwoorden met homofone werkwoordsvormen die gevaarlijk zijn. Dit zijn werkwoordsvormen die dezelfde uitspraak maar een verschillende schrijfwijze hebben, zoals *word – wordt* en *begeleid – begeleidt*, zodat ze niet op basis van hun uitspraak gespeld kunnen worden. Het verschil in schrijfwijze heeft een grammaticale oorzaak (*ik word – hij wordt*) en om de correcte spelling te bepalen, dient men dus ofwel de spellingregels ofwel de methode van de analogie toe te passen.

Twee homofone vormen komen echter meestal niet even frequent voor in geschreven teksten. Op die manier kunnen we het begrip homofoondominantie definiëren: de dominante homofoon is de vorm met de hoogste frequentie. Zo zijn bij werkwoorden met een stam-*d* de *d*-dominante werkwoorden infinitieven die voornamelijk voorkomen in de *d*-vorm (vb. *begeleiden, antwoorden, ...*), terwijl de *dt*-dominante werkwoorden voornamelijk voorkomen in de *dt*-vorm (vb. *worden, vinden, ...*). Dit fenomeen van homofoondominantie blijkt een belangrijke invloed uit te oefenen op de spelling van werkwoordsvormen.

Het vroegere onderzoek: homofoondominantie bij spellen

Na het afnemen van een dictee onder tijdsdruk stelden Sandra, Frisson en Daems (1999) vast dat de proefpersonen geen willekeurige *d/t*-fouten maakten. Ze maakten bijvoorbeeld niet even vaak de fout *ik wordt* als *hij word*, maar vertoonden een ‘voorkeur’ voor bepaalde fouten. Het risico op een *d/t*-fout is dus niet even groot voor iedere homofone werkwoordsvorm. Het foutrisico bleek het grootst wanneer men de minst voorkomende vorm moest spellen (vb. *Hij begeleidt*) en nam bovendien toe als er woorden tussen onderwerp en werkwoordsvorm werden geplaatst (vb. ... *dat hij mijn vragen snel* beantwoordt).

Deze vaststellingen ondersteunen drie conclusies. Ten eerste dat we de spelling van vervoegde (homofone) werkwoordsvormen onthouden. Theoretisch gezien is dit overbodig, aangezien iedere vorm zeer eenvoudig gegenereerd kan worden aan de hand van de spellingregels of analogie. Ten tweede dat er voor iedere opgeslagen werkwoordsvorm een soort tellertje bijhoudt hoe vaak we de vorm in geschreven taal tegenkomen. Ten derde dat de meest voorkomende vorm zich sterk gaat opdringen aan de speller wanneer er (te) weinig tijd is om de regels of analogie toe te passen. Dat tijdsgebrek kan het gevolg zijn van diverse factoren: tijdsdruk (dictee), een te sterke concentratie op inhoud, te veel woorden tussen onderwerp en persoonvorm, enz. Terwijl de speller de correcte vorm tracht te genereren aan de hand van de spellingregels, selecteert ons woordgeheugen automatisch de hoogstfrequente vorm en schuift deze naar voren. Als de speller onder tijdsdruk staat, zal hij spontaan opteren voor die hoogstfrequente vorm. Deze homofoon komt immers het meeste voor en heeft statistisch gezien dus de grootste kans om de correcte te zijn. Als de correcte vorm echter de minst voorkomende homofoon is, is het risico groot dat hij verkeerd gespeld zal worden en zal worden verdrongen door zijn hoogfrequente tegenhanger.

Dit effect doet zich niet alleen voor bij de keuze tussen *d* en *dt*, maar ook bij de keuze tussen *d* en *t*, zoals in *gebeurt-gebeurd* en *verklaart-verklaard* (Sandra et al, 1999), bij de spelling van imperatieven, zoals in *Word beter!* (Sandra, 2010) en bij de spelling van werkwoordsvormen in de verleden tijd zoals *hij wachtte* en *hij lachte*, waar de homofone vormen slechts met een deel van een woordvorm corresponderen (Sandra en Van Abbenyen, 2009). We maken algemeen meer fouten tegen de laagfrequente vorm in een homofoon werkwoordspaar.

Ons recente onderzoek: homofoondominantie bij (na)lezen

Het vorige onderzoek laat zien dat *d/t*-fouten gemakkelijk gemaakt worden, maar geeft geen antwoord op de vraag waarom we *d/t*-fouten toch regelmatig zien staan in teksten die zorgvuldig nagelezen worden (boeken, artikels, eindverhandelingen of cursussen). Het nalezen van een tekst garandeert blijkbaar niet dat alle *d/t*-fouten eruit worden gehaald. Dit suggereert dat opnieuw een stoorzender ons verhindert bepaalde fouten te zien. De vraag dringt zich op of dit dezelfde stoorzender is als tijdens het spelproces, namelijk homofoondominantie.

Om dit te onderzoeken presenteerden we proefpersonen tweewoordcombinaties op een computerscherm en vroegen hun zo snel mogelijk te beslissen of de combinatie goed klonk in het Nederlands, los van de spelling. Zo moesten ze *ja* antwoorden op combinaties als *de trein* of *hij strijdt*, maar ook op *de vrouw* en *hij vind*. Op combinaties als *de konijn* en *hij grijdt* moest *nee* geantwoord worden. De helft van de aangeboden combinaties bestond uit combinaties met nomina (*het konijn, het vrouw*) en de andere helft met werkwoordsvormen (*hij speelt, hij antwoord, hij begreidt*).

We zochten een antwoord op twee vragen met betrekking tot de werkwoordsvormen. Ten eerste: kan een lezer een foute spelling negeren? Het (kunnen) negeren van een foute spelling zorgt ervoor dat het leesproces niet verstoord wordt en dat men tijdens deze taak zeer snel kan reageren op de uitspraak. Ten tweede: als de spelling *niet* genegeerd kan worden, is de storing dan kleiner als de foute vorm de vaakst voorkomende homofoon is? In dat geval zal een fout als *hij vermoord* (*vermoord* komt vaker voor dan *vermoordt*) minder storen dan een fout als *hij word* (*word* komt minder vaak voor dan *wordt*). Bij iedere combinatie werd de reactietijd gemeten die de proefpersoon nodig had om het antwoord te geven. Uit deze metingen bleek duidelijk dat de proefpersonen meer tijd nodig hadden om te beslissen dat een foutief gespelde

vorm toch correct klonk dan om deze beslissing te nemen bij een correct gespelde vorm. Een foutieve spelling stoort dus wel degelijk het leesproces. Belangrijker echter was de vaststelling dat de mate van storing niet altijd even groot bleek te zijn. Een fout als *hij vermoord*, waarbij de laagfrequente correcte spelling (*hij vermoordt*) vervangen werd door de foutieve maar hoogfrequente spelling stoorde veel minder dan een fout als *hij word*, waarbij de hoogfrequente correcte spelling (*hij wordt*) vervangen werd door de foutieve maar laagfrequente spelling (*hij word*). Conclusie: hoe vertrouwd het woordbeeld van de werkwoordsvorm is – hoe frequenter hij voorkomt – hoe sneller hij geaccepteerd wordt bij het (na)lezen, ongeacht de grammaticale context. Een fout met een vertrouwd woordbeeld zal tijdens het herlezen dus sneller onopgemerkt blijven en daarom het leesproces nauwelijks hinderen.

Deze resultaten zijn des te merkwaardiger omdat in het onderzoek enkel werkwoordsvormen in de derde persoon aangeboden werden (altijd de combinatie *hij* of *zij* + werkwoordsvorm, waardoor iedere werkwoordsvorm op een *t* zou moeten eindigen) en de werkwoordsvorm onmiddellijk op het onderwerp volgde, zonder tussenliggende woorden. Deze resultaten laten zien dat dezelfde factor die ons doet struikelen bij het spellen, namelijk homofoon-dominantie, er tijdens het (na)lezen opnieuw voor zorgt dat we over dezelfde fouten heen lezen.

Conclusie

Ons onderzoek wijst uit dat de hardnekkigheid van d/t-fouten minstens ten dele veroorzaakt wordt door de specifieke werking van ons woordgeheugen. De stoorzender ‘homofoon-dominantie’ zorgt op twee verschillende momenten voor een valkuil, waar we makkelijk in vallen als we niet zeer bewust met de spelling van de werkwoordsvormen bezig zijn. Tijdens het spellen zorgt homofoon-dominantie ervoor dat de frequentste homofoon zich opdringt aan de speller en zo tot een d/t-fout leidt als de minst frequente vorm correct is. Tijdens het (na)lezen van een tekst zorgt ditzelfde fenomeen er tevens voor dat er makkelijk over die frequentste vorm heen gelezen wordt, ongeacht de grammaticale context.

De kans dat deze stoorzender ons parten speelt, is afhankelijk van de tijd die we beschikbaar hebben om ons op de werkwoordsvorm te concentreren. Bij het spellen is het effect van homofoon-dominantie het sterkst als er woorden tussen het onderwerp en het vervoegd werkwoord staan, aangezien we dan meer tijd nodig hebben om het onderwerp terug te vinden en het werkwoord correct te vervoegen. Ook tijdens het (na)lezen is de beschikbare tijd cruciaal en zorgt tijdsdruk (zoals in onze experimenten) ervoor dat men soms onvoldoende tijd heeft om op basis van spellingregels of analogie de spelling te controleren.

Daarbij komt nog eens dat er procentueel erg weinig homofone Nederlandse werkwoorden voorkomen. Als we alle werkwoordsvormen in de eerste en derde persoon tegenwoordige tijd tellen (in het frequentiecorpus CELEX, cf. Baayen, Piepenbrock, Gulikers, 1995) blijken spellers slechts in 6.4% van de werkwoordsvormen met een homofone werkwoordsvorm geconfronteerd te worden. Dit wil zeggen dat de overige 93.6% van de werkwoordsvormen gespeld kunnen worden op basis van hun uitspraak. Daardoor zijn we bijzonder weinig getraind in het spellen van deze homofone werkwoordsvormen en riskeren we ons ook te weinig bewust te zijn van deze gevaarvormen, waarbij het wél noodzakelijk is om regels of analogie toe te passen. Het gevolg is dat er een aantal fouten door de mazen van het net dreigen te glippen, wat de hardnekkigheid van deze fouten verklaart.

Er bestaat dan ook maar één middel om ons te wapenen tegen de kracht van homofoon-dominantie. Enkel heel bewuste aandacht voor *elke* homofone werkwoordsvorm (d.w.z. voldoende tijd nemen) kan het effect te niet doen, al lijkt het, gezien de werking van de menselijke hersenen, bijna onmogelijk deze fouten volledig uit onze teksten te bannen.

Literatuur

- Baayen, R. H., Piepenbrock, R. & Gulikers, L. (1995), *The CELEX Lexical Database (CD-ROM)*. Linguistic Data Consortium, University of Pennsylvania, Philadelphia, PA.
- Sandra, D., Frisson, S., & Daems, Fr. (1999), ‘Why simple verb forms can be so difficult to spell: the influence of homophone frequency and distance in Dutch’. In: *Brain and Language*, 68, blz. 277-283.
- Sandra, D. & Van Abbenyen, L. (2009), ‘Frequency and analogical effects in the spelling of full-form and sublexical homophonous patterns by 12 year-old children.’ In: *The Mental lexicon*, 4, blz. 239-274.
- Sandra, D. (2010), ‘Homophone dominance at the whole-word and sub-word levels: spelling errors suggest full-form storage of regularly inflected verb forms.’ In: *Language and Speech*, 53, blz. 405-444.

Lien Van Abbenyen doctoreert in de taalkunde aan de Universiteit Antwerpen over de bron van gemaskeerde priming-effecten. Voor haar bachelorpaper en masterscriptie deed ze onder supervisie van prof. dr. Dominiek Sandra onderzoek naar de hardnekkigheid van d/t-fouten. Met haar masterscriptie prijkte ze vorig jaar op de shortlist van de Vlaamse Scriptieprijs (www.scriptieprijs.be).

e-mail: Lien.vanabbenyen@ua.ac.be en Dominiek.sandra@ua.ac.be

Taalkronkels

De kronkelende wegen van *Over taal*

FILIP DEVOS

hoofdredacteur

Welkom in de 50ste jaargang van *Over taal*, een tijdschrift met kronkelende wegen.

In januari 1962 verscheen op initiatief van Paul Buyse en Willy Penninckx, taalambtenaren in respectievelijk de Raad van State en de (toenmalige) EEG, het eerste nummer van *Taalbeheersing in de administratie*. 'Dit nieuwe tijdschrift', aldus de redactie, 'wil een hulpmiddel zijn voor hen, die zich als ambtenaar, magistraat, officier, leraar, kortom door de eisen van hun vak, hun beroep en hun maatschappelijke functie voor de verplichting gesteld zien vooral het geschreven Nederlands zo zuiver mogelijk te hanteren.' Van 1962 tot 1988 zou het tijdschrift losbladig verschijnen als een naslagwerk voor Vlamingen op het gebied van de Nederlandse taalzorg.

In januari 1985 werd het blad omgedoopt tot *Taalbeheersing in de praktijk*. Het richtte zich voortaan tot lezers die 'niet langer alleen maar over de *zuiverheid* van de taal bezorgd zijn', maar die ook belangstelling hebben voor 'een goed gebruik van de taal als communicatiemiddel'. 'De jongste jaren is dit tijdschrift zijn doelgroep – 'de ambtenaar' – en zijn doelstelling – 'vooral het geschreven Nederlands zo zuiver mogelijk (leren) hanteren' – ruimer beginnen te zien.'

Vijftien jaar later kende die 'verruiming' een volgende stap. Vanaf januari 1998, na 36 jaargangen en 5576 bladzijden, heet het vroegere *Taalbeheersing* immers gewoon *Over taal*. Het blad was, aldus de toenmalige redactie in het laatste nummer van 1997, 'dringend aan vernieuwing en verjonging toe'. Het redactionele beleid was van een 'verbijsterende eenvoud': 'wij willen een blad maken voor al die Vlamingen die het Nederlands als een vanzelfsprekendheid ervaren en die er dag in dag uit in leven en mee werken.'

Duizenden en duizenden bijdragen moeten er inmiddels verschenen zijn in het tijdschrift. In 1998 verscheen een *Gids* voor de nummers 1 t/m jaargang 36 (1997). Vanaf toen werd jaarlijks ook een *Klapper* gemaakt en aangevuld. De laatste editie behandelt de periode 1998-2009, waardoor alle nummers van het tijdschrift makkelijk toegankelijk zijn. Ook op de website www.over-taal.be

is die klapper consulteerbaar (via Archief en dan 'zoeken').

De geschiedenis van *Over taal*, die meteen een geschiedenis van vijftig jaar taal in Vlaanderen zal worden, moet nog geschreven worden. Terwijl de focus van het tijdschrift in de eerste twintig-dertig jaar van zijn bestaan vooral lag op taalbeheersing en op correct taalgebruik, heeft het normatieve stilaan plaatsgemaakt voor een meer descriptieve benadering van taal. *Over taal* is altijd een kind van zijn tijd geweest. De verruiming waarvan sprake blijkt ook uit het feit dat het tijdschrift niet uitsluitend meer op Vlaanderen gericht is. De voorbije jaren verschenen almaar meer bijdragen van, en interviews met, Nederlanders bijvoorbeeld.

In deze jubileumjaargang maken we ruim plaats voor een aantal taaldossiers en voor neerlandici extra muros. In elk nummer geven we een stand van zaken op het gebied van respectievelijk de taaltechnologie, de lexicologie en lexicografie, de grammatica, de taalvariatie en ten slotte de taalzorg. Daarnaast belichten een aantal buitenlandse neerlandici hun werk: hoe staat het met het Nederlands in Hongarije of Wallonië bijvoorbeeld? Als afsluiting van deze 50ste jaargang komt er ook een officiële viering. Maar daarover later meer.

Over '50 jaar *Over taal*' valt veel te zeggen. Vast staat in ieder geval dat *Over taal* en zijn voorgangers de voorbije vijf decennia een actieve en dynamische rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van het algemeen Nederlands in Vlaanderen. Al 49 jaargangen lang, goed voor maar liefst 7222 bladzijden.

Graag danken we dan ook de duizenden lezers en abonnees, de honderden medewerkers, de tientallen redactieleden en de vele sympathisanten die *Over taal* 50 jaar lang gemaakt hebben tot wat het anno 2011 is: een algemeen wetenschappelijk-populariserend tijdschrift voor alle taalgebruikers die door taal, tekst en communicatie geboeid zijn. Van harte dank!

We wensen u graag een lees- en leerrijke 50ste jaargang toe.

Idioom & Co

Muug veel tentsletjes in de gemane gedoogregering. Bij de verkiezing van het woord van het jaar

MICHIEL LEEN

In de donkere dagen rond Kerstmis geeft de menselijke soort zich traditioneel over aan het fabriceren van lijstjes met markante gebeurtenissen, figuren en fenomenen. Het is een geruststellend ritueel, dat niet zelden eindigt in de verkiezing van een man/vrouw/gebeurtenis van het jaar.

Het is moeilijk om bij al die overzichten door de bomen het bos te blijven zien. Maar een verkiezing waar ik althans met meer dan gemiddelde aandacht naar uitkijk, is die van het woord van het jaar. Al was het maar om me, grumpy young man die ik ben, een ouderwets potje te ergeren.

Ik ben geen fan van het woord van het jaar. Of beter gezegd: de woorden van het jaar. Want Nederlanders en Vlamingen mogen dan wel geacht worden dezelfde standaardtaal te spreken en tot eenzelfde taalunie te behoren, wanneer er een woord van het jaar gekozen moet worden, leven we toch weer in twee verschillende werelden. Of moeten we in elk geval een andere website raadplegen om aldaar te stemmen op woorden uit twee totaal verschillende shortlists. Dat er in België verhoudingsgewijs minder Oranjebabes rondlopen dan in Nederland, wil ik nog wel aannemen. En dat de Nederlandse politiek nog niet zover in het slop zit dat ze een door het koninklijk hof aangeduide *verduidelijker* nodig heeft, is het Nederlandse volk van harte gegund. Maar helemaal lekker zit die verkiezing me toch niet.

Nu wil het met dat woord van het jaar al eens tegenvallen. Zeker wanneer de internetpoll ook nog eens wordt bijgekleurd door GeenStijl, Retecool of andere leukerds, door welker toedoen de verkiezing nog wat verder rich-

ting ridicul afdrijft. Zoals die keer dat 'swaffelen' het woord van het jaar werd. U weet wel: het ongetwijfeld wijdverbreide en maatschappelijk relevante fenomeen waarbij de swaffelaar in essentie tikkertje speelt met zijn pik. Of die keer dat het 'Bokitoproof' werd, een woord dat ik nooit elders heb aangetroffen dan in de nieuwsuitzending die aankondigde dat dat gedrochtelijke woord de hoofdvogel had afgeschoten. Of die keer dat er helemaal geen woord van het jaar verkozen werd. *Le ridicule tue.*

Dan komen we er dit jaar eigenlijk nog goed vanaf. *Gedoogregering* voor de Nederlanders, *tentsletje* voor de Belgen. Dat de Belgische stemmers massaal voor *tentsletje* kozen, moet bijna als een geruststelling worden opgevat. De nieuwsdienst van de Vlaamse publieke omroep VRT steekt zichzelf een pluim op de hoed, want volgens de zender was het woord voor het eerst bij hen te horen. Ten bewijze wordt een fragmentje uit het televisiejournaal van 21 juni 2010 getoond, waarin een hupse Leuvense studente aan de vooravond van een recordbrekende festivalzomer volgende definitie van het fenomeen mag geven.

Ge hebt zo soms wel van die tentjes waarvoor een meisje buiten zit zo en dan ziet ge die altijd met nen andere kerel naar binnen gaan en buiten terug voor dat tentje zitten. Dat komt wel voor op een festival. Maar nu niet dat elke tent zo is.

Tjonge. Die kan zo de dikke *Van Dale* in, samen met het amechtige *sportelen* (een woord uit het Vlaams ambtenarees, beduidende sport voor vijftigplussers) en het internationale *chillaxen*. Protest op de banken van het Vrouwen Overleg Komitee (sic), want een woord als

tentsletje maakt seksisme sexy, of zoiets. Dat wisten we dan ook weer. Altijd jolig, zo'n stukje poging tot publieke verontwaardiging in de donkere dagen voor Kerstmis. Als non-event van het jaar kon het tellen.

Dan hadden ze in Nederland het afgelopen jaar wel wat anders aan hun hoofd, blijkens de verkiezing van *gedoogregering* tot woord van het jaar. Benieuwd hoe de *vox pop*-definitie daar zou luiden. Poging:

Zo een regering zo waardat de oppositie allee ja zo steun geeft aan de minderheid. Omdat ze anders de tent wel kunnen sluiten zo. Maar nu niet dat elke regering zo is.

De Belgen hebben het nakijken. Tja, een regering, met of zonder gedoog, zit er bezuiden Wuustwezel voorlopig niet in. Dan maar weer de tent in zo. Nochtans leverde ook de Belgische politieke crisis een mooi potje neologismen op, die in het Wetstrategie, het patois van het Belgische machtscentrum, nog een mooie toekomst tegemoet gaan. Wat te denken van *zakgeldfederalisme* ('federale staatsstructuur waarin de deelstaten van de centrale overheid een budget krijgen dat ze kunnen besteden zonder verantwoording af te leggen') of *preformateur*: de man die, althans bij de regeringsvorming in België, als glijmiddel moest dienen tussen de informateur en de formateur. Intussen passeerde ook nog een 'koninklijk verduidelijker' de revue, maar hoe meer zielen, hoe minder regering.

De pino

Eerlijk: ik hield ook dit jaar weer mijn hart vast toen ik de shortlists op beide aan *Van Dale* gelieerde sites zag verschijnen. Het leek wel alsof de samenstellers deze keer de internetkapers vooral hun zin wilden geven. Waarom zouden anders woorden als *kakaboulet* (ja, blijkbaar is dat ook Nederlands, zij het dan alleen in België, alwaar het woord een uiting van verrassing heet te zijn) en *sportelen* worden opgenomen? Om van pure dialectwoorden als *gemaan* ('heel erg') of *muug* (dat in oorsprong 'moe' betekende, en een betekenisverschuiving in de richting van een hoeveelheidsaanduiding onderging) nog maar te zwijgen. Om nog te zwijgen van het feit dat het van ver op Nederlands lijkende brabbeltaaltje dat de hoofdpersonages in de realitysoap *Oh Oh Cherso* bezigen, een paar flinke kanshebbers mocht leveren. Naast de definitie van *daggeren*, een lemma uit de Nederlands-Nederlandse woordenlijst, dat door de

eerbiedwaardige woordenboeksamenstellers wordt omschreven als een manier van dansen die 'de daad' imiteert. En *pino*, oftewel een 'potentieel interessant neukobject'. Benieuwd wat de *bovenmoerdijkse* pendant van het Vrouwen Overleg Komitee daarop te zeggen heeft. Of toch weer niet: er is zo eigenlijk al kouwe drukte genoeg mee gemoeid.

Natuurlijk moet een dergelijke verkiezing met een korreltje zout genomen worden, en natuurlijk spint vooral *Van Dale* er goed gaar bij. Maar dat neemt niet weg dat deze verkiezing, hoe triviaal ze in wezen ook is, steeds vaker uitgroeit tot het forum van een immer grover gebekte spraakmakende gemeente. Dat woorden uit de jongerentaal door het interactieve *format* van de wedstrijd bijna per definitie de winnaars zijn, het zij zo. Dat de poll vroeg of laat gekaapt wordt, hoeft amper te verbazen, aangezien deelname niet meer vereist dan een simpele muisklik. Maar dat de shortlist ook openstaat voor woorden die, behalve vulgair, ook nog eens gewoon fout Nederlands zijn, stemt toch tot nadenken. Zeker van een woordenboekmonopolist als *Van Dale*, die bij veel Nederlandse taalgebruikers geldt als scherprechter van het 'goede' Nederlands, zou je toch mogen verwachten dat pure dialectwoorden uit de selectie geweerd worden.

Een tijdje terug publiceerde datzelfde *Van Dale* een *Vergeetwoordenboek*, een soort laatste rustplaats voor Nederlandse woorden die een stille dood gestorven zijn. De nieuwe editie zwaait niet minder dan 750 woorden uit. *Saffiantje* (voor sigaret) en *aamborstigheid* komen in het wild blijkbaar niet meer voor, net als *kittenbroer* en *bijslaapster*. Het is maar zeer de vraag hoe lang het duurt eer de kandidaat-woorden-van-het-jaar 2010 dezelfde weg opgaan. Eigenlijk hoop ik stiekem bij een nieuwe uitgave van dat boek *gemeen*, *muug* en *daggeren* daar tegen te komen. Schielijk overleden wegens in onbruik geraakt. Of nog beter: dat ze zo snel weer uitgesproken worden, dat zelfs de samenstellers van het *Vergeetwoordenboek* vergeten ze op te nemen.

Michiel Leen (°1987) studeerde Nederlands, Engels en Westerse Literatuur aan de Katholieke Universiteit Leuven en Journalistiek aan de Antwerpse Lessius Hogeschool. Hij is actief als blogger en freelance-journalist.

e-mail: michielleen@hotmail.com

Broodje taal

In het wiel van de taal

ELS HENDRICKX

De liefde kan soms wonderen verrichten: terwijl ik er vroeger van overtuigd was dat een auto vooral een handig middel was om je droog van plaats A naar plaats B te vervoeren, bevind ik me tegenwoordig op maandagavond steevast naast mijn echtgenoot op de sofa. Dan is het immers tijd voor Canvas' meest bekeken programma: het auto-programma Top Gear, waarvan ik ondertussen schoorvoetend de amusementswaarde moet toegeven. Zo komt het dat termen als changing gear, speedometer, understeer en rear suspension tot mijn standaardwoordenschat Engels zijn gaan behoren, al moet ik de precieze betekenis van de laatste twee woorden nog steeds schuldig blijven. Dat mijn reële kennis van wagenonderdelen nog steeds ondermaats is, bleek ook toen ik het keuringsverslag van onze wagen in mijn handen gedruwd kreeg en een radde uitleg aanhoorde over tandheugels, het echappement en de joint de culasse ... Of lag dat misschien toch aan het taalgebruik?

Franse leenwoorden

De taal in onze garages klinkt opvallend buitenlands in de oren. Vooral het veelvuldige gebruik van Franse leenwoorden valt op – denk maar aan kernwoordenschat als *garage* en *auto*. Dat laatste is aan het einde van de negentiende eeuw ontstaan als verkorting van *automobiel* (van het Franse *automobile*), dat we tegenwoordig vooral nog horen in het woord *automobilist*. Veel Franse leenwoorden zijn dus prima ingeburgerd in de Nederlandse taal. Zo is *chassis* bijvoorbeeld correct Nederlands, net als het inheemse alternatief *onderstel*. Ook het woord *bougie* mag u gerust gebruiken, net als het – toch wel poëtische – synoniem uit de *Van Dale*: *vonkenbrug*. Voor *carrosserie* en *koetswerk* zit het iets anders: terwijl *koetswerk* vroeger radicaal afgewezen

werd omdat het een puristische vorming is, groeit de tolerantie in de naslagwerken vandaag de dag, maar het leenwoord blijft nog steeds de voorkeur wegdragen. En ook *claxon* is goed Nederlands, al hebben we misschien de neiging om daarvoor *toeter* te gebruiken. Het woord *claxon* is trouwens niet écht een Frans leenwoord: de etymologie leert dat het van de Amerikaanse merknaam Klaxon komt, waarbij de uitvinder zich liet inspireren door het Griekse werkwoord *klazein* ('gillen'). De afwijkende spelling in het Nederlands is er wellicht wel onder invloed van het Frans gekomen: het *WNT* gewaagt van de herinterpretatie van de Fransen tot een samenstelling van het klanknabootsende *clac* en *son* ('geluid').

Gallicismen

In de autowereld komen ook heel wat gallicismen voor: Franse leenwoorden die geen standaardtaal zijn. In eerste instantie is er een lange lijst dialectische woorden: de bewuste taalgebruiker zal ze moeiteloos vermijden wanneer hij zijn taalgebruik verzorgt. Hij spreekt dan niet over het *echappement*, maar over de *uitlaat* of eventueel de *knalpot*. Niet over de *freins* maar over de *remmen*, en niet over de *vitesse* maar over de *versnelling*. Om te schakelen duwt hij het ontkoppelingspedaal in: niet de *debrayage*, en natuurlijk ook niet de *embrayage* ('koppeling'). Hij droomt van lichtmetalen velgen (niet: *jantes*) in plaats van de gebruikelijke sierwioldoppen. Maar wanneer hij vergeten is zijn koplampen te doven, zal ook hem wellicht een vloek aan het adres van de *platte batterie* ontsnappen, en is de *lege batterij* of nog preciezer *accu* het minst van zijn zorgen ...

Sommige gallicismen zijn moeilijker te vermijden: ze zijn dan ruim verspreid Belgisch-Nederlands of het gaat om minder bekende taalnormen. Dat *joint de culasse* geen correct Nederlands is, kunnen we bijvoorbeeld wel bedenken, maar de standaardtalige variant, *koppakking*, is moeilijker op te rakelen. Ook dat niet de (*auto*)

mechanieker maar de *(auto)mechanici* aan ons voertuig knutselt, is eenvoudig, maar eigenlijk spreken we in het Standaardnederlands liever over de *(auto)monteur*. Als de auto klaar is, raakt hij zonder problemen door de autokeuring: het woord *autocontrole* wordt door de meeste taaladviseurs afgekeurd, en toch is het volgens *Van Dale* algemeen Belgisch-Nederlands. Ook in de andere richting kunnen normen verrassen: het woord *autobelasting* zou in de standaardtaal *verkeersbelasting* moeten zijn.

Regelmatig zijn de taalgebruikers gewoon niet op de hoogte van de norm. *Wisselstuk* is een leenvertaling uit het Frans (*pièce de rechange*) en wordt al decennialang in taaladviesboeken bestreden. Toch is het volgens *Van Dale* algemeen Belgisch-Nederlands: een inschatting die naar mijn mening correct is. Ook in de verder zeer verzorgd geformuleerde brochures van enkele automerken die ik heb ingekeken, staat consequent *wisselstukken* in plaats van *reserveonderdelen* of *vervangstukken*. Wat mij betreft, behoort dit woord dan ook tot de Belgische standaardtaalvariëteit. *Garagist* is een gelijksoortig voorbeeld: het woord wordt tot op vandaag in veel normatieve werken afgekeurd, maar komt al jarenlang frequent voor in standaardtaalcontexten in Vlaanderen én in Nederland. Ik kan me dan ook helemaal vinden in de ongelabelde opname in *Van Dale*. Op andere vlakken strookt dat werk overigens volstrekt niet met de taalwerkelijkheid: het bestempelt het (overigens standaardtalige) woord *autosalon* als een *de*-woord, terwijl het in de Belgische standaardtaalvariëteit natuurlijk onzijdig is.

New evolutions

De overvloed aan leenwoorden in de garagewoordenschat omvat ook behoorlijk wat Engelse terminologie. Ik heb zo'n vermoeden dat die vooral van toepassing is bij vrij recente vernieuwingen. Zo kennen we allemaal de *airbag*, hoewel er een massa Nederlandse alternatieven bestaat: *luchtzak*, *luchtkussen*, *veiligheidskussen*, *plofzak*, *plofkussen*, *botsballon*, *botszak*, *binnenbumper* ... Nog een weetje: hoewel het evident lijkt dat het eerste lid in *airbag* naar *lucht* verwijst, is het eigenlijk de afkorting van *Automotive Inflatable Restraint*. Ook voor *airco* (verkortings van *airconditioning*) en *dashboard* zijn de bestaande inheemse synoniemen (respectievelijk *klimaatregeling*, *luchtregeling* en *instrumentenbord*) minder gebruikelijk. Voor een woord als *spoiler* ('constructie aan auto's waardoor de luchtstroming zo wordt gebroken dat de ligging vaster is en het brandstofverbruik minder') of *whiplash-bescherming* ('hoofdsteun die het bedoelde nekletsel tegengaat') is eigenlijk geen alternatief voorhanden. Al deze Engelse varianten zijn overigens standaardtalig: ze roepen veel minder weerstand op dan Franse leenwoorden. Soms zijn de Engelse varianten zelfs standaardtalig en de Neder-

landse synoniemen niet, zoals bij *aquaplaning* en *watergladheid*. Voor sommige concepten hebben zelfs zowel een Engelse als een Franse variant een plaatsje in de Nederlandse woordenschat veroverd. Ze hebben dan niet altijd dezelfde normatieve status, zoals bij *perte totale* ('onherstelbaar vernield'), dat het onderspit moet delven voor *total loss*. *Cabriolet* en *convertible* zijn dan weer wel allebei standaardtalig. Af en toe komt in dit type strijd zelfs een inheems woord mee een taalkundig robbertje vechten. Denk aan het Franse *koersauto/koerswagen*, het Nederlandse *renauto/renwagen* en *wedstrijdauto/wedstrijdwagen* en het Engelse *raceauto/racewagen*: de Franse woorden behoren niet tot de standaardtaal. Maar neem *autocoureur* (Frans), *autoracer* (Engels), *autorenner* (Nederlands) en *autopiloot* (Frans of Engels): hier is de Franse variant *autocoureur* wel correct! Ook *autoracer* en *autorenner* zijn trouwens juist, maar *autopiloot* dan weer niet.

En het Nederlands?

Gelukkig gebruikt mijn monteur ook wel eens oorspronkelijk Nederlandse woorden die bovendien tot de standaardtaal behoren. Maar al zijn het doorzichtige samenstellingen, de eigenlijke betekenis van bepaald vakjargon blijft me toch vreemd: of wat begrijpt u van *tandheugel*, *tapeinden*, *drijfstang* en *pakking*? Daarnaast bevat de Nederlandse autotaal zelfs nog normatieve problemen als er geen ontleningen mee gemoeid zijn. Dat een *pinket* niet-standaardtalig is en een *richtingaanwijzer* wel, wist u echter al (Broodje taal 'Van ogenblik tot bijdehand: een knipperlichtrelatie', in *Over taal* 5: blz. 124-125), en dat het in Standaardnederlands geen *(auto)zetel* is maar een *(auto)stoel* of *(auto)bank* mag niet verbazen. Als ik nu terugkijk op mijn keuringsverslag, mag ik concluderen dat het taalgebruik maar ten dele de oorsprong van mijn onbegrip was. Alleen het *echappement* had me in Standaardnederlands wat wijzer gemaakt, want *tandheugel* bleek een prima woord en *joint de culasse* had me in de standaardtaalvariant ook geen verduidelijking gebracht ... Ik blijf dus maar een leek op autogebied, die louter naar *Top Gear* kijkt voor de dollie fratsen, het eigenaardig vindt om over een vijfdeurswagen te spreken als hij toch maar vier portieren heeft en bij de aankoop van een nieuwe wagen zeker de aanwezigheid van een verlicht make-upspiegeltje checkt ...

Els Hendrickx is doctoraatsbursaal Nederlandse taalkunde aan de Katholieke Universiteit Leuven.

e-mail: Els.Hendrickx@arts.kuleuven.be

Interview

Robin Dhondt: copywriter en reclamemaker

EVELIEN VAN RENTERGHEM

Robin Dhondt studeerde in 1998 af in de opleiding communicatiemanagement aan de Egon-hogeschool (nu Arteveldehogeschool) in Gent. Na zijn studies duurde het naar eigen zeggen een paar jaar voor hij op professioneel vlak 'zijn draai vond'. Na een paar jobs die weinig of niets met zijn studie communicatie te maken hadden, trok hij naar de regionale zender AVS om er een stage te doen. Hij werkte een tweetal jaren als freelancejournalist voor AVS en Ketnet, tot een kameraad hem vertelde dat er bij het Gentse reclamebureau Markee een copywriter gezocht werd. Al negen jaar lang vormen ze sindsdien een creatief team: Robin als copywriter en zijn vriend, die grafisch geschoold is, als artdirector. Samen hebben ze al campagnes gemaakt voor een paar grote Belgische reclamebureaus, waaronder Duval Guillaume en Saatchi & Saatchi. Daarnaast deelt Robin zijn kennis en ervaring ook met studenten, als lesgever copywritertechnieken bij Syntra.

Wat houdt jouw job als copywriter precies in?

Mijn job als copywriter bestaat eigenlijk uit twee zaken: de fase van het bedenken en de fase van het uitvoeren. In een reclamebureau werk je op de creatieve afdeling altijd in een team van twee; iemand die grafisch geschoold is (de artdirector) en de copywriter. Eerst krijgen we een briefing over het product waarvoor de klant reclame wil maken. Bijvoorbeeld: Dexia wil communiceren dat er een nieuwe, voordelige spaarrekening is. Onze opdracht is om dat te communiceren via advertenties, een tv-campagne, radio-spots en banners op het internet. Hoe gaan wij dan tewerk? We ontwerpen een soort van creatief jasje waarmee we een en dezelfde boodschap kunnen vertellen voor radio, voor tv, voor tijdschriften, enzovoort. We bedenken met andere woorden een concept. Het zou niet slim zijn om hetzelfde op vier verschillende manieren te gaan zeggen. Ver-

volgens schrijven we een script uit voor de verschillende spotjes en advertenties. In de beginfase zijn het enkel sketches, dat wordt nog niet definitief uitgewerkt. De klant moet eerst akkoord gaan. Dat is vaak het frustrerende aan de job: je maakt iets met het geld van iemand anders. De klant heeft altijd het laatste woord, zelfs al heeft hij ongelijk. Je moet heel veel bedenken, maar ook heel veel laten vallen; het welbekende *kill your darlings*.

Wat gebeurt er vervolgens als de klant zijn fiat geeft?

Als de klant tevreden is, dan komt het tweede gedeelte: realiseren wat we bedacht hebben. We beginnen dan te telefoneren naar fotografen, productiehuisen, enzovoort. Ik ben verantwoordelijk voor alles wat tekst betreft, de artdirector voor alles wat beeld aangaat, maar

dat loopt meestal een beetje door elkaar. Ik zie veel dingen in mijn hoofd, maar ik kan ze niet uitvoeren, omdat ik bijvoorbeeld niet met Photoshop overweg kan. De radiospotjes bedenkt ik bijna altijd volledig zelf, want daar is uiteraard geen beeld bij. Het helpt wel als je artdirector ook een beetje *radio-minded* is, want je bent elkaars klankbord.

Voor welke media werk je het liefste?

Het hangt ervan af. Tv-spotjes doe ik graag, omdat ik daarbij minder schrik heb om geen ideeën te krijgen. Wij moeten vaak ideeën zoeken tegen de deadline; het is altijd een race tegen de klok. Je probeert ook altijd om iets te vinden wat nog niet gedaan is, maar in zekere zin is alles natuurlijk ooit wel al eens gedaan. Toch moet je proberen om steeds vernieuwend uit de hoek te komen. Wat uniek is aan radioreclame, is dat je niets kunt laten zien. Daarbij komt ook dat mensen meestal iets anders aan het doen zijn wanneer de radio aan staat. Ze luisteren dus niet met volle aandacht. Daarom kun je voor radiospots het best van eenvoudige situaties uitgaan, bijvoorbeeld een situatie aan de kassa van de supermarkt.

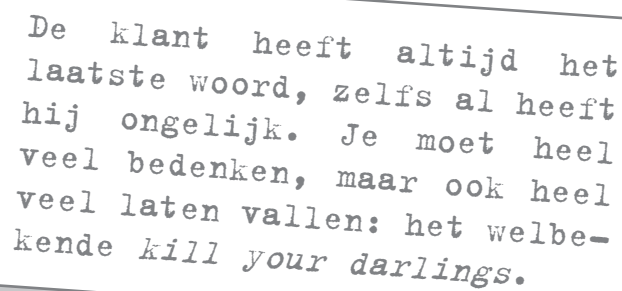
Is herkenbaarheid ook de reden waarom er in radiospots tussentaal gebruikt wordt?

Er zijn verschillende redenen waarom we dat soort taal gebruiken. Mensen weten dat radiospots hun iets proberen te verkopen. Er is niemand die zal zeggen: 'Iedereen stil, zet de radio wat luider, want er is reclame op.' Je valt de mensen altijd lastig met je verkoopboodschap. Daarom moet je iets extra's bieden, als tegenwicht voor het feit dat je in hun privacy binnendringt. Dat kan bijvoorbeeld door ofwel iets heel interessants te vertellen, ofwel door hen zo veel mogelijk te entertainen. Het gebruik van tussentaal heeft met dat laatste te maken: namelijk om het tof te maken en tegelijkertijd ook om het geloofwaardig te maken. Reclamespotjes die perfect zijn ingesproken, zoals die voor waspoeder op de televisie, komen totaal niet geloofwaardig over. We gebruiken dus tussentaal deels voor een soort van levensechtheid, geloofwaardigheid en anderzijds om er iets sympathieks van te maken.

Is er een verschil in het taalgebruik voor geschreven media en voor radio en tv?

Het belangrijkste is dat je iets in mensentaal vertelt. Ook in mijn geschreven stukken probeer ik zo veel mogelijk spreektaal te stoppen. Ik gebruik daarvoor kleine verborgen verleiders, niet alleen

om de tekst er gemakkelijker te laten ingaan, maar ook om hem minder afstandelijk te maken. Het zijn kleine dingen die je als consument misschien niet door hebt, maar dat heeft wel effect. Wat ook belangrijk is bij reclameboodschappen is dat je de mening van de consument intact laat. Een goed voorbeeld is de slogan van Carlsberg: *probably the best beer in the world*. Het woord *probably* staat daar om drie redenen. Zonder dat woord zou de slogan opschepperig klinken en ongeloofwaardig. Maar de derde en volgens mij belangrijkste reden is dat de slogan de mening van de consument respecteert. Stel dat jij Jupiler lekkerder vindt, dan zorgt het woord *probably* ervoor dat je je toch niet aangevallen voelt.

De klant heeft altijd het laatste woord, zelfs al heeft hij ongelijk. Je moet heel veel bedenken, maar ook heel veel laten vallen: het welbekende *kill your darlings*.

Hoe belangrijk is humor in reclame?

Je ziet het in heel veel reclamespots en daar ben ik blij om, want ik ben zelf ook humoristisch ingesteld. Maar je moet de dingen ook zonder humor kunnen zeggen en dan moet de boodschap ook blijven hangen. Wat soms voorvalt, is dat mensen een heel tof spotje gehoord of gezien hebben, maar als je vraagt waarvoor het was, dan weten ze het niet. Dat komt ervan als de reclamemaker zich te veel focust op het gebruik van humor. Als je reclame verzint, dan moet je drie stappen doorlopen. Je moet je eerst goed afvragen wat je wilt vertellen. Wat is de kern van de boodschap? Vaak helpt het om het voor jezelf samen te vatten, zoals een goeie film die je in één zin kunt samenvatten. Zodra je dat hebt, dan komt de tweede vraag: tegen wie moet ik dat vertellen? Wat is de doelgroep? Belangrijk daarbij is empathie of inlevingsvermogen. Je kruipt in de huid van de persoon voor wie de boodschap bedoeld is en daaraan pas je de boodschap aan. De belangrijkste vragen zijn dus: wat en voor wie? Als je die twee hebt bepaald, dan kun je kijken naar de manier waarop je de boodschap wilt brengen, het creatieve jasje. Je moet dus niet op voorhand zeggen: 'We gaan iets humoristisch maken.' Het mag nooit humor om de humor zijn.

Je doceert copywritertechnieken bij Syntra. Voor welk publiek is dat?

Het zijn enerzijds mensen die professioneel al iets communicatie-achtigs doen en die zich willen bijscholen. Ze hebben op het werk bijvoorbeeld de opdracht gekregen om een folder te ontwerpen, of om een persbericht te schrijven terwijl ze dat nog nooit gedaan hebben.

Een tweede groep wordt gevormd door mensen die hun huidige job beu zijn en die een paar opleidingen volgen om te zien of daar toekomst in zit. Copywritertechnieken is een opleiding van twee jaar waarin ik een tiental colleges per jaar geef. We doen dat samen met een paar copywriters. Ik ben bijvoorbeeld wat meer gespecialiseerd in conceptuele reclame, zoals tv- en radiospots, een collega is beter in *long copy*, het schrijven van teksten voor brieven en folders, nog een andere is meer *pr-minded* en geeft les over het schrijven van persberichten, enzovoort.

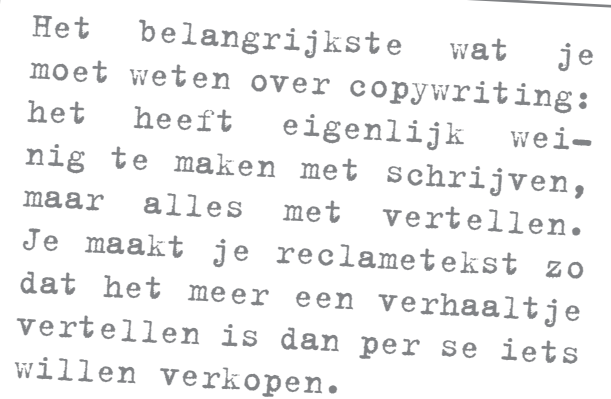
Is creatief zijn iets wat je kunt leren? Of moet je er aanleg voor hebben?

Ik zie dat het bij iedereen anders werkt. Wat je meestal tegenhoudt om iets te doen, is het feit dat je het nog niet voldoende gedaan hebt. Ik heb onlangs samen met mijn vrouw haar praktijk verbouwd, hoewel ik niet zo handig ben. Ik was de eerste maand veel onzekerder dan in de derde maand. Bij creativiteit en bij eigenlijk alles wat je onderneemt, werkt dat zo. Het feit dat je iets nog nooit gedaan hebt, is de grootste rem op je creativiteit, want je weet niet of wat je doet, goed is of niet, en dat maakt je onzeker.

Zijn er momenten waarop er geen creatieve ideeën komen?

Jazeker. Er zijn copywriters die uren aan een stuk aan hun bureau zitten te denken, maar voor mij werkt dat niet zo. Wat voor mij het beste werkt, is onnozel doen. Dan komen de ideeën gemakkelijker dan wanneer ik ze moet gaan zoeken. Voor mij heeft creatief zijn veel te maken met hoe ik mij voel. Ik presteer ook het beste onder druk en stress. Als ik drie dagen de tijd heb voor een opdracht, dan heb ik soms de neiging om de eerste dag niets te doen. Dat kan natuurlijk alleen maar in de eerste fase van het bedenken. Zodra je begint te schrijven, is het belangrijk dat je er op tijd aan begint, want copywriting is kneden. De eerste zin vind ik altijd het moeilijkste. Sommige *old school* copywriters durfden wel eens te beweren dat ze aan hun bureau gingen zitten met een goed glas wijn en dat de tekst vervolgens in één ruk uit hun pen rolde. Maar ik geloof niet dat er nu nog veel zijn bij wie het zo gaat. Ikzelf maak bij het schrijven altijd eerst een structuur van wat er allemaal in

moet en dan pas begin ik dat in te vullen met volzinnen. Je moet je tekst ook laten rusten, hem een nacht laten liggen. De dag erna zie je de tekst weer anders. In het begin is het soms heel lastig om aan het schrijven te beginnen, zeker als het over saai onderwerpen gaat. Maar dan kom je op een punt waarop je je tekst graag begint te zien, omdat je hem al genoeg herschreven hebt en hij je op den duur meetrekt als je hem leest.

Het belangrijkste wat je moet weten over copywriting: het heeft eigenlijk weinig te maken met schrijven, maar alles met vertellen. Je maakt je reclametekst zo dat het meer een verhaaltje vertellen is dan per se iets willen verkopen.

Een goede reclametekst moet de lezer dus meentrekken in het verhaal.

Dat klopt. Het belangrijkste wat je moet weten over copywriting, is dat het eigenlijk weinig te maken heeft met schrijven, maar alles met vertellen. Je maakt je reclametekst zo dat het meer een verhaaltje vertellen is dan per se iets willen verkopen. Je moet proberen uit te gaan van behoeften en niet vanuit kenmerken. Als ik graszaad op de markt zou brengen, dan kan ik twee dingen doen. Ik kan jou vertellen hoe goed mijn graszaad eigenlijk is, of ik kan je vertellen hoe mooi je gazon zal zijn. Goede reclame doet het tweede. Dat heeft opnieuw te maken met empathie, je inleven in de doelgroep.

Begin 2011 lanceren Robin en zijn kompaan hun nieuwe website www.reclamerakkers.be, waarop hun recente werk te zien zal zijn.

Taalwerk

Een Belg naar Debrecen

GERT LOOSEN

Is dit niks voor jou? vroeg Lies me, en ze toonde me de vacature voor lector in Debrecen. Wat doet een lector precies? Waar ligt Debrecen? Geen idee. Maar de blinde vlekken tussen Budapest en Gulyás waren vlug ingekleurd, de sollicitatiebrief snel verstuurd. Een paar weken later kreeg ik vanuit den oost de vraag of ik nog steeds geïnteresseerd was in de job. Ja dus.

In zijn gezinswagen reed Cé me met al mijn dozen en koffers én Els' cadeautje, een Hollandse koekeksklok zonder koekeek, tot net voor de Europese buitengrens. In één trek van 22 uur, met een paar korte pauzes om te eten of om ons caféïnepeil weer op te krikken. Van mijn eerste handelstransactie werd de Debrecense taxi-chauffeur die ik met handen en voeten vroeg ons voor te rijden naar mijn appartement onbehoorlijk beter, maar wisten wij veel. De waggelende dronkaards in de buurt van mijn woning maakten meer deel uit van onze vooroordelen dan van het straatbeeld – ook al zou in de loop van de komende maanden mijn alcoholverbruik behoorlijk stijgen – de dag ervoor was het immers nationale feestdag geweest, en sommigen waren blijven vieren. *Boney M* gemist, verdorie. *By the rivers of Babylon*? En dat in een stad zonder rivier in een land zonder zee – maar mét een *Strand Hotel*.

Het verkennen en het wennen de maanden erop gebeurden met vrolijke gretigheid – en begeleide excursies vanaf mijn eilandje van linguïstische *splendid isolation* naar pittoreske stukjes Hongarije, samen met nieuwe collega's: een Hongaarse doctoranda, de lectrice voor Duits en ... de lector voor Oostenrijks! Een in-steek voor Duits die ik nooit had gedacht. Hoe grappig

zou het niet zijn een Nederlandse lector en een lector *Vlaams* te ebbe!

Tokaj kwam uiteraard het eerst aan de beurt, hét wijndorp, waar *de koning der wijnen, de wijn der koningen* gemaakt wordt. En waar men zo goddelijk vocht vulkanisch verbouwt, staan een synagoge, een katholieke, gereformeerde en een Grieks-katholieke kerk zonder probleem op ongegooide steenworpen van elkaar – oh wat kan het eenvoudig zijn. Nog 14 wijngebieden te gaan! Het leek zo onwaarschijnlijk dat in deze uithoek van Europa zoveel studenten voor Nederlands kiezen. Maar ja: meer dan 200 universiteiten wereldwijd bieden Nederlands aan. En later leerde ik dat verschillende Nederlandse en Vlaamse bedrijven hier in de buurt zetels of partners hebben, en veel werknemers nodig hebben die en Hongaars en Nederlands en liefst nog een grote taal (Engels, Duits, Frans) beheersen. Topper was wel Beta, die in mei 2007 bij me afstudeerde en in juni bij InBev aan de slag ging, voor een derde méér loon dan wij aan de univ. Maar ja: zij kende Duits, Nederlands, Hongaars, Frans, Brussel en Belgisch bier – niet noodzakelijk in die volgorde.

De bedrijvigheid van het begin van mijn eerste semester contrasteerde met de stille schuchterheid van de studenten in de lessen – van een Vlaams college komende, was het een cultuurschokje dat me deed twifelen aan mijn didactische competentie. Niet alleen de discipline van jarenlang frontaal onderwijs op de middelbare school hield hen onbeweeglijk en muistil, er bleek nog een fonetisch communicatieprobleem ook. Na drie weken zei de dapperste studente: *Sou u iets minder Belchies kunnen praten?* Nee dus. Voor mijn Belgische collega's ben ik een Hollander en hier ... krijg ik opmerkingen van de eerste Amsterdamse gastdocent dat jaar over mijn 'verkeerd gebruik van hun en hen' en schaterlachende collega's bij mijn 'Belgische' (kracht)termen.

Midden-Europeanen in het Nederlands

Datzelfde jaar een Regionaal Colloquium: fascinerend! Specialisten uit Midden- en Oost-Europa die zich allen bezighouden met mijn grootste dada, mijn taal. Elk vanuit een eigen invalshoek houden ze zich bezig met taal, literatuur en cultuur van de Lage Landen. Met exotische verwondering, comparatieve nieuwsgierigheid, onderzoek van historische banden enz. Ten onrechte wordt de neerlandistiek extra muros soms een beetje meewarig bejegend – zeker in deze regio is dat een punt dat erg gevoelig ligt en wel eens tot frustraties leidt. Terwijl net de blik van buitenaf zo verfrissend werkt en kan bevrijden van gelegenheidsbijziendheid van moedertaalsprekers bij navelstaren in eigen streek. *Over het nut van Midden-Europees onderzoek in de Neerlandistiek* werd al veel verdedigend en bevestigend nagedacht – en een artikel geschreven met die titel door een van de indrukwekkendste neerlandica's die ik al mocht ontmoeten, Anikó Daróczy, die in haar Leuvense doctoraat de Hadewijch-studie een andere richting uitdruwde en de lijn Van Mierlo-De Paepe-Williaert voortzette. Het verscheen in *Neerlandistische ontmoetingen. Trefpunt Wrocław*: de neerslag van een later Regionaal Colloquium dan dat waarover we het daarnet hadden. Andere lezingen op dat colloquium en bijdragen in het gelijknamige boek *bieden [...] niet alleen een voortreffelijk beeld van de neerlandistiek als discipline, maar ook iets wat alleen de ontmoeting tussen nationale en internationale neerlandistiek kan tonen: een zicht op de internationale inbedding, ontwikkeling en synergie van het onderzoek in die discipline*, zo schrijft Bart Vervaeck in zijn recensie.

Hongaren in de Nederlanden - toen

Over historische banden gesproken: en of die er zijn! Groot was mijn verbazing toen ik in het Református Kollégium in Debrecen (voor alle duidelijkheid: in oostelijk Hongarije, niet ver van de Roemeense grens) 17de-eeuwse (en jongere) Plantijn- en Elsevierdrukken zag, in het Nederlands! Omdat de hoogste gezagvoerders in het toenmalige Hongarije katholiek waren, kregen theologische faculteiten vaak geen universitaire erkenning en daarom spoorden ze hun studenten aan om hun hervormde heil en een academische graad elders te halen. Dat leidde tot een intellectuele *peregrináció* naar protestantse universiteiten in Zwitserland, Duitsland, en ... Nederland: Franeker, Groningen, Leiden. Over deze specifieke soort vaganten is al wel wat onderzoek gedaan, maar er liggen nog massa's informatie te wachten hier in het bisschoppelijk archief. Makkelijker te ontsluiten dan gedacht, want niet in ouder Hongaars opgesteld, maar in de voormalige internationale

wetenschapstaal, het Latijn. Prof. Dr. Ferenc Postma – die alleen al door zijn naam uitermate geschikt blijkt om deze banden tussen de Magyaren en de Lage Landen te onderzoeken – heeft enkele weken geleden nog een lezing gehouden voor onze studenten over ene Mihály (=Michiel) Benedek. Diens dagboek werd immers deels teruggevonden. Daarin verhaalt hij over de moeilijke en avontuurlijke reiscondities in die tijd (ongeveer zoals in België en Nederland bij enkele sneeuwvlokjes alles stroopt en het weer dagenlang hét hoofdpunt van het nieuws is, maar dan erger), over zijn onstuitbare inventiviteit en creativiteit om overal waar hij kwam onmiddellijk de interessantste personen te ontmoeten. Over zijn reis naar Londen – wát een onderneming in die tijd! – en zijn kennismaking met Kennicott (die een vertaling maakte van het Oude Testament op basis van verschillende handschriften). En over hoe Hongaarse studenten in het buitenland elkaar herkenden aan hun typische *togae* en – ook toen al niet de meest goeiden – elkaar aanraadden er niet té chique bij te lopen om er wat *scruffy* uitzien makkelijker kortingen en uitzonderingsmaatregelen los te krijgen.

De Plantijndrukken werden hier overigens in 2006 tentoongesteld tijdens het culturele festival *Flamand tavasz Debrecenben / Een Vlaamse lente in Debrecen* – een samenwerking tussen de Vakgroep Nederlands, de Vlaamse vertegenwoordiging en de stad Debrecen. De tentoonstelling kende verrassend veel bezoekers en werd van drie weken verlengd tot twee maanden.

Nederlandstalige Hongaren in Europa - nu

Benedek Mihály & co leveren leuke, inspirerende en bemoedigende verhalen voor de studenten die we erop uit kunnen sturen – en dat zijn eigenlijk minstens al onze BA-studenten. Onze eigen *peregrinusok*, die met een (belachelijk lage) Erasmusbeurs naar Vlaanderen, Brussel of Nederland gaan, of met een CEEPUS-beurs naar een partner uit de regio, of met een beurs naar een zomercursus van de Nederlandse Taalunie. Zónder beurs is het helaas onmogelijk voor de studenten hier om zo'n onderneming aan te gaan (om een idee te geven: het doorsnee netto maandloon van een universitaire medewerker bedraagt nog steeds niet veel meer dan € 400). Om een deel van de gemotiveerde maar gefrustreerde achterblijvers van dienst te zijn, doen we het ook omgekeerd: Comenius – de Vereniging voor Neerlandistiek in Midden- en Oost-Europa – vliegt ook volgende zomer docenten NaVT over uit Vlaanderen (ILT, KULeuven) en Nederland om in de eerste helft van juli 2011 een *Comenius Zomercursus Nederlands* te doceren. Daarbij proberen we een drietal doelen tegelijk te bereiken. Uiteraard leren de veertig

studenten uit ongeveer tien landen weer wat Nederlands bij van specialisten uit Zuid en Noord. Maar ze ontdekken ook wat over het gastland en zijn gewoontes en ... ze leren elkaar kennen. We zijn er immers van overtuigd dat uit die gemotiveerde studenten latere medewerkers aan de respectieve vakgroepen kunnen groeien en als ze elkaar al als studenten leerden kennen, kan dat de samenwerking op termijn alleen maar verbeteren.

De Nederlandse Bestevâer Michiel de Ruyter als Hongaarse held

Debrecen, *a kálvinista Róma*: de Grote Kerk met haar kale hoge witte muren, streng donkerhouten harde banken kan 3000 mensen laten zitten. Op zondag of bij feestelijke gelegenheden stromen de protestanten in wit en zwart naar binnen om te luisteren en te zingen. Geert Van Istendael houdt van dit gebouw, zijn helderheid, zijn rationaliteit. Ik mis de kleurenrijkdom van het katholicisme, de godsdienst van het beeld. Maar goed: elk het zijne is niks te veel. Dat het niet altijd zo was, weten we in de Lage Landen maar al te goed, maar ook hier in Hongarije hebben spanningen tussen katholieken en protestanten littekens in de geschiedenisboeken getrokken. Achter de kerk staat een monument dat herinnert aan andere tijden. Met een zuil wordt Michiel de Ruyter geëerd, de 17de-eeuwse zeeheld die in 1676 zesentwintig Hongaarse gereformeerde dominees uit de slavernij bevrijdde. Die waren door de Oostenrijkse keizer tot de galieën veroordeeld. Met een mix van hoffelijke maar staalharde diplomatie en de suggestie van een aanval op Napels, kon hij de onderkoning daar ervan overtuigen de dominees op staande voet te laten gaan. Naar aanleiding van de 400ste verjaardag van Michiel de Ruyter organiseerde de Vakgroep Nederlands hier in 2007 een cultuurhistorisch congres over deze man en zijn nawerking in de cultuur en het collectieve geheugen van Hongarije. Het congres resulteerde in een Hongaarse en een Nederlandse uitgave van de lezingen.

Een Hongaar in Nederlands-Indië en een postkoloniaal in Debrecen

Dat de blik van buiten af verfrissend kan werken, zeiden we al. De Vakgroep Nederlands hier in Debrecen heeft echter een verrassend stokpaardje: koloniale literatuur. Een genre waar ik in mijn studie in Leuven zo goed als niks over hoorde, maar hier werden al verschillende publicaties uitgegeven die zich uitvoerig bezighouden met Nederlandstalige literatuur in en over Nederlands Indië/

Indonesië. Nog boeiender: de jonge Hongaar László Székely zocht in het interbellum een betere toekomst dan hem in zijn thuisland wachtte en reisde naar Nederlands Indië. Daar leert hij Madelon, de verveelde echtgenote van een planter, kennen en hij begint er een relatie mee. Zij scheidt van haar man en trekt met László naar Nederland. Allebei schrijven ze en ze vertalen elkaars boeken in de eigen taal. Zo raakt de bestsellerschrijfster Madelon Lulofs bekend in Hongarije en krijgt men in Nederland een buitenstaanderblik op de koloniale situatie, die in de Nederlandse vertaling echter milder is dan in het origineel. De Vakgroep Nederlands wijdde aan dit koppel en vooral aan haar werk een hele *Acta Neerlandica*. Over beiden en nog over veel andere auteurs, aspecten van en eigen ervaringen uit den oost opent dr. Gerard Termorshuizen (van het KITLV) onze studenten elk jaar een andere wereld als gastdocent.

Je ziet het: de banden tussen Nederlands in Debrecen (overigens ook de naam van ons Facebookprofiel – sympathisanten mogen zich steeds aansluiten) en de Nederlanden – vooral dan het Noorden – zijn oud en taai. Maar ook weer fris en jong: ook de medewerkers van de vakgroep hebben minstens een tijdje gestudeerd in vooral Leiden, of er zelfs een PhD behaald, en de nieuwe lichter bereidt zich al voor.

Nederlands in Debrecen: een lange geschiedenis, vandaag een stevige vakgroep, en uitkijkend naar een hoopvolle toekomst. Wie het allemaal met eigen ogen wil zien en wil kennismaken met Hongaarse gastronomie en gastvrijheid is hartelijk welkom.

Gert Loosen is lector Nederlands aan de Vakgroep Nederlands van de Universiteit Debrecen (Hongarije), docent NaVT op de jaarlijkse Joos Florquin Zomercursus aan het ILT van de KULeuven en leraar Nederlands-Duits op het Sint-Theresiacollege in Kapelle-op-den-Bos.

e-mail: gertloosen@gmail.com

website: <http://nederlandisztika.arts.unideb.hu>

facebook (Nederlands in Debrecen):

<http://www.kfn.uni.wroc.pl/AKTUALIA/TREFPUNT/boek.htm>

Taal- en spraaktechnologie: een stand van zaken

ELS LEFEVER, LIEVE MACKEN EN VÉRONIQUE HOSTE

Zo'n kleine tien jaar geleden spatte de financiële luchtbel rond het bedrijf Lernout & Hauspie (L&H) uiteen. Dit luidde meteen ook het faillissement van het taaltechnologiebedrijf in. Voor de publieke opinie werd tegelijk ook het kind met het badwater weggegooid, en verdween het begrip 'taaltechnologie' uit de mediabelangstelling.

Maar betekende het verdwijnen van L&H meteen ook het faillissement van de taal- en spraaktechnologie in Vlaanderen? En hoe werkt nu die beruchte 'taal- en spraaktechnologie'? Waar staan we vandaag en wat is toekomstmuziek? In deze bijdrage lichten we een tipje van de sluier op.

Wat kan taal- en spraaktechnologie vandaag?

Taal- en spraaktechnologie maakt anno 2011 al deel uit van ons dagelijks leven. Haast iedereen gebruikt tegenwoordig spelling- en grammarcheckers bij het opstellen van documenten en e-mails; de synthetische stem van de gps geeft ons instructies in onze eigen taal om een bepaalde locatie te bereiken en we gebruiken zoekmachines om relevante documenten op het internet te vinden.

Minder wijd verspreide maar minstens even maatschappelijk relevante toepassingen zijn allerlei didactische hulpmiddelen voor het talenonderwijs, dicteersystemen, voorleesmachines voor blinden en schrijfhulpmiddelen voor dyslectische kinderen.

Niet alle taaltechnologische toepassingen zijn monolinguaal. De meest complexe en daardoor meest tot de verbeelding sprekende multilinguale toepassing is automatische vertaling. Maar ook applicaties die informatie opzoeken in meertalige datacollecties, bijvoorbeeld op het web, of systemen voor bilinguale terminologie-extractie werken multilinguaal.

Een blik achter de schermen

Eindgebruikers komen alleen in aanraking met afgewerkte producten, maar de meeste toepassingen maken gebruik van heel wat verschillende componenten.

Om tot een goed begrip van teksten te komen, worden in de meeste taaltechnologische toepassingen een aantal niveaus van analyse doorlopen: in eerste instantie wordt de tekst opgebroken in zinnen en woorden (tokenisatie), waarna achtereenvolgens een morfologische (de basisvorm van het woord) en een syntactische analyse volgen (de grammaticale categorie van de woorden en de structuur van de zin). In een volgende stap kan ook een semantische analyse plaatsvinden, waarbij polyseme woorden gedesambigueerd worden, er een link gelegd wordt tussen voornaamwoorden en de entiteiten waarnaar ze verwijzen, enz. Voor een meer gedetailleerd overzicht verwijzen we graag naar Van Eynde (2002).

Bij spraakgerichte toepassingen komen daar nog bij: modules voor grafeem-foneemomzetting (het omzetten van een geschreven tekst in een fonetische transcriptie), prosodiegeneratie en -herkenning (het inlassen of herkennen van pauzes en zinsaccenten), spraaksynthese (de generatie van een spraaksignaal) en spraakherkenning (het omzetten van een spraaksignaal naar geschreven taal).

Bij het aanleren van al die taken door de computer kunnen grosso modo twee benaderingen gevolgd worden: de kennisgebaseerde of de statistische benadering. In de kennisgebaseerde benadering stelt een taalkundige handmatig een lijst van regels op die dan door de computer toegepast worden (bijvoorbeeld: het woord *het* in het Nederlands kan verschillende grammaticale functies vervullen, maar als het door een substantief gevolgd wordt, betreft het hoogstwaarschijnlijk een lidwoord). In de tweede benadering worden zulke regels automatisch afgeleid aan de hand van grote – eventueel manueel geannoteerde – corpora.

Sinds het begin van de jaren 90 zijn de statistische benaderingen in opmars. Het grote voordeel hiervan is dat het hele framework om modellen of regels af te leiden uit datacollecties grotendeels taalonafhankelijk is. Het is dus relatief eenvoudig om snel een prototype van een bepaalde module voor een nieuwe taal te ontwikkelen.

Voorwaarde is wel dat er grote – al dan niet geannoteerde – data-collecties voor de nieuwe taal beschikbaar zijn.

Meer data en krachtiger computers

Door de algemene technologische vooruitgang van de laatste twintig jaar zijn we erin geslaagd om almaar performantere taaltechnologische toepassingen te maken. Allereerst zijn de computers veel krachtiger geworden. Het geheugen en het rekenvermogen zijn drastisch uitgebreid – wat ervoor zorgt dat veel meer data verwerkt kunnen worden in steeds minder tijd – en er is veel meer ruimte beschikbaar om gegevens op te slaan. Daarnaast zijn er ook steeds meer data voorhanden in digitale vorm (elektronische woordenboeken, thesauri, corpora, enz.) en blijkt het internet van onschatbare waarde voor het verzamelen van tekstcollecties. Zoals we eerder vermeld hebben, zijn deze digitale teksten van essentieel belang voor het trainen en testen van statistische, corpusgebaseerde modules. Deze twee belangrijke evoluties (krachtige computers en grotere beschikbaarheid van digitale data) hebben gezorgd voor een grote kwaliteitssprong bij meer uitdagende taaltechnologische toepassingen, zoals automatisch vertalen en informatie-extractie. De kwaliteit van Google Translate (<http://translate.google.com/>) gaat er elk jaar zienderogen op vooruit, althans voor de belangrijkste talencombinaties. En dit is vooral te danken aan de toenemende beschikbaarheid van grote hoeveelheden vertaald materiaal op het internet.

Een belangrijke voorwaarde voor de ontwikkeling van taaltechnologische applicaties is dus de beschikbaarheid van grote hoeveelheden tekstmateriaal. Google spreekt zelf van ‘miljarden woorden aan tekst’. En dat is wel beschikbaar voor de ‘grotere’ talen, met het Engels als koploper, maar niet voor ‘kleinere’ talen als het Nederlands. Dit is dus meteen een verklaring waarom de kwaliteit van bijvoorbeeld de Engels-Franse vertalingen beter is dan die van de Nederlands-Franse in Google Translate.

Een ander probleem van databasegerichte methodes is domeinadaptatie. Net omdat databasegerichte methodes alle kennis afleiden uit data, is de kwaliteit van een systeem sterk afhankelijk van de mate waarin bijvoorbeeld nieuwe teksten gelijken op de teksten waarop een systeem getraind is. En dit kan wel eens tegenvallen voor zeer specifieke tekstsoorten en teksten met een zeer gespecialiseerde inhoud.

Maar zelfs met grote hoeveelheden data uit de juiste domeinen zijn niet alle problemen opgelost.

Uitdagingen voor taaltechnologie

Wat zijn nu de grootste uitdagingen voor het automatisch verwerken van natuurlijke taal? Natuurlijke taal is per definitie geen homogeen systeem: voor elke regel in de taal bestaan er wel een paar uitzonderingen. Dit betekent dat er heel wat regels nodig zijn

om alle morfologische en syntactische bijzonderheden van een bepaalde taal te kunnen vatten.

De grootste uitdaging voor taaltechnologie bevindt zich echter op het vlak van de ambiguïteit, een kenmerk bij uitstek van natuurlijke talen. We spreken van ambiguïteit als een uitdrukking meer dan één betekenis kan hebben. Mensen kunnen deze ambiguïteiten meestal probleemloos interpreteren, maar maken daarbij gebruik van de context van de uitdrukking en van hun eigen wereldkennis. En daar wringt natuurlijk het schoentje bij automatische taalverwerking: kun je een computer leren om context en wereldkennis te gebruiken bij het juist interpreteren van een ambigue uitdrukking? Ambiguïteit in taal kan verschillende oorzaken hebben: lexicale ambiguïteit vloeit voort uit het feit dat woorden verschillende betekenissen kunnen hebben (het woord *bank* kan ‘een financiële instelling’ of ‘een zitmeubel’ zijn), terwijl syntactische ambiguïteit wijst op zinsstructuren die op verschillende manieren geanalyseerd kunnen worden. Zo kun je de uitdrukking *Ik heb die jongen met de verrekijker gezien* interpreteren als (i) die jongen had een verrekijker bij zich, of als (ii) ik heb door mijn verrekijker gekeken en die jongen gezien. Mensen gebruiken onbewust de context van de uitdrukking bij het interpreteren van dubbelzinnigheden. Zo zal de betekenis van het woord *bank* voor iedereen duidelijk zijn in *Ik breng het geld naar de bank* of in *Ik zit op een bank in het park*. Het gebruik van contextinformatie is dan ook de strategie die gevolgd wordt bij het trainen van automatische vertaalsystemen of geavanceerde desambigueringsystemen (Word Sense Disambiguation systems). Zo vertaalt Google Translate:

<i>bank</i>	<i>bank</i>
<i>op de bank</i>	<i>on the bench</i>
<i>Ik zit op de bank</i>	<i>I sit on the coach</i>
<i>Ik zet geld op de bank</i>	<i>I put money in the bank</i>

Het loopt echter grondig fout als er enige wereldkennis vereist is om een uitdrukking juist te kunnen interpreteren. Zo vertaalt Google:

<i>Iraqi head seeks arms</i>	<i>Iraakse hoofd zoekt armen</i>
------------------------------	----------------------------------

en

Taiwan Fuh Shyan is a professional manufacturer of the finest chair components.

als

Taiwan Fuh Shyan is een professionele fabrikant van de beste vleescomponenten.

Voor een correcte interpretatie van bovenstaande zin is het noodzakelijk dat je weet dat een stoel menselijk vervaardigde componenten heeft, en vlees niet.

Eenzelfde soort wereldkennis is vaak vereist bij het oplossen van referentiële ambiguïteiten, waarbij woorden (vaak voornaamwoor-

den) verwijzen naar eerder genoemde objecten of personen in de tekst. Bij het volgende voorbeeld:

*David besliste om Franks sleutels te verbergen, omdat
hij duidelijk te veel gedronken had
hij niet wilde dat hij nog met de auto reed
hij een grapje wilde uithalen*

is er enige wereldkennis vereist om te weten waar het voornaamwoord *hij* naar verwijst. In onze cultuur wordt namelijk streng afgeraden om met de wagen te rijden als je gedronken hebt, en verberg je soms dingen om iemand voor de gek te houden.

Er zijn vandaag al schuchtere pogingen om wereldkennis te incorporeren in taaltechnologie (zie bijvoorbeeld Bordes et al., 2009), maar de resultaten blijven beperkt. Eens die horde genomen is, komen we weer een stap dichterbij de heilige graal van de computerwetenschappen, namelijk de artificiële intelligentie.

En hoe zit het met het Nederlands?

Het is niet verwonderlijk dat ook in de wereld van taal- en spraaktechnologie het Engels een dominante positie inneemt. Complexe toepassingen gaan vaak gepaard met hoge ontwikkelingskosten en zijn dus niet altijd rendabel voor ‘kleinere’ talen als het Nederlands. Om aan dit probleem tegemoet te komen, sloegen de Nederlandse en Vlaamse overheid de handen in elkaar en lanceerden ze in 2005 het gezamenlijk onderzoeks- en stimuleringsprogramma STEVIN (Sprak- en Taaltechnologise Essentiële Voorzieningen In het Nederlands). Het STEVIN-programma wordt gecoördineerd en financieel beheerd door de Nederlandse Taalunie. Alle resultaten worden via de TST-centrale beschikbaar gesteld (<http://www.inl.nl/nl/tst-centrale>).

Gezien de opmars van de statistische benadering lag de focus in het STEVIN-programma op de ontwikkeling van een basisinfrastructuur, namelijk kwalitatief hoogstaande data (corpora en lexicons) en softwaremodules die gebruikt worden in allerlei toepassingen (tokenizers, PoS-taggers en lemmatizers, enz.). We lichten even de belangrijkste datacollectieprojecten toe.

SoNaR staat voor **S**tevin **N**ederlandstalig **R**eferentiecorpus en beoogt de aanleg van een referentiecorpus van hedendaags Nederlands van 500 miljoen woorden. Het corpus zal teksten bevatten uit zeer uiteenlopende domeinen en genres, maar ook data afkomstig van nieuwe media (blogs, chats en sms). Het SoNaR-project loopt nog tot eind 2011.

Het DPC-project (**D**utch **P**arallel **C**orpus) was kleinschaliger van aard. Het Dutch Parallel Corpus is een parallel corpus van 10 miljoen woorden voor de taalparen Nederlands-Engels en Nederlands-Frans. Het is bidirectioneel – het Nederlands is zowel bron- als doeltaal – en bevat zinsgealigneerde teksten die behoren tot vijf verschillende teksttypes.

Voor spraakgerichte applicaties is er het JASMIN-spraakcorpus, dat ongeveer 115 uur Nederlandse spraak bevat van jongeren, anderstaligen en senioren. Het JASMIN-corpus is een aanvulling op het CGN (Corpus Gesproken Nederlands).

Andere belangrijke datacollectieresultaten van het STEVIN-programma zijn een lexicon met ruim 5000 Nederlandse meerwoord-expressies (DuELME), een databank van 5000 voorgelezen namen (AUTONOMATA-namencorpus), een corpus van 150000 woorden waarin coreferentierelaties zijn aangeduid (COREA), en een syntactisch geannoteerd corpus (LASSY).

In het kader van een bewustmakingscampagne van het belang van taal- en spraaktechnologie voor het grote publiek heeft het STEVIN-programma ook diverse demonstratieprojecten gefinancierd. Resultaten van demonstratieprojecten zijn onder andere de *audiokrant*, een navigeerbare gesproken versie van *De Standaard* en *Het Nieuwsblad* voor mensen met een leeshandicap; *Spelspiek*, een Nederlandse spellinghulp; *WoDy*, een sprekende, corrigerende woordvoorspeller voor mensen met dyslexie en *GemeenteConnect*, een spraakgestuurd vraag-antwoordsysteem. Grasduinen in de resultaten kun je zelf op de volgende website: <http://taalunieversum.org/taal/technologie/stevin/etalage/>.

Literatuur

Frank Van Eynde (2002), *Taaltechnologie: reëel of virtueel?* In: Bart Raymaekers en Gerd van Riel (red.), *Horizonten van weten en kunnen. Lessen voor de XXIste eeuw*. Leuven: Universitaire Pers Leuven/Davidsfonds, blz. 267-290.

Antoine Bordes, Nicolas Usunier, Jason Weston en Ronan Collobert (2009), *Learning to Disambiguate Natural Language Using World Knowledge*. In: *NIPS*2009 Workshop on Grammar Induction, Representation of Language and Language Learning*.

Els Lefever en Lieve Macken zijn ex-werkneemsters van het taal- en spraaktechnologiebedrijf Lernout & Hauspie. Ze zijn momenteel als onderzoeksassistenten verbonden aan de LT³-onderzoeksgroep (Language Translation and Technology Team) van het departement Vertaalkunde van de Hogeschool Gent. LT³, dat geleid wordt door prof. dr. Véronique Hoste, is een van de partners in het DPC-project en in de SoNaRprojecten. Meer info: <http://veto.hogent.be/lt3>.

E-mail: veronique.hoste@hogent.be, els.lefever@hogent.be en lieve.macken@hogent.be

Te boek

Lang leve Jan

NATALIE HULSEN

Vorig jaar bracht schrijver, taalkundige en columnist Wim Daniëls het boek *Lang leve Jan* uit, waarmee hij de uitstervende voornaam Wim weer op de kaart wilde zetten. Nu geeft hij ook de Jannen op deze aardbol een eigen boek met *Lang leve Jan*.

De naam Jan was op het einde van de dertiende eeuw erg hip in de Lage Landen, met een laatste piek (6673 Jannen) in 1946, net na de Tweede Wereldoorlog. Hoewel de naam nu niet meer zo populair is in Nederland en België – een top-10- of zelfs top-20-notering zit er niet meer in – weet Jan zich toch nog te handhaven. Zo krijgen in Nederland nu elk jaar nog een paar honderd kinderen de voornaam Jan (421 in 2009); in België is er sprake van een stabilisatie rond de veertig Jannen per jaar (42 in 2009). Het Nederlandse deel van België heeft met 6 miljoen natuurlijk ook minder inwoners dan Nederland (16 miljoen).

In *Lang leve Jan* gaat Wim Daniëls in korte stukjes onder andere in op liedjes over Jan, Jan-uitdrukkingen (*de vrolijke jan uithangen, het is een hele jan ...*), Jan-dieren (*jan groentje, jan-van-gent ...*) en plus-Jannen, dat zijn Jannen die hun voornaam combineren met nog een andere voornaam (Jan Frans Willems, de vader van de Vlaamse Beweging, of de Nederlandse politicus Jan Peter Balkenende).

De auteur doet zijn best om ook de Jannen in Vlaanderen niet te vergeten. Zo kom je meer te weten over het witbier Witte Jan, en krijgt Jan Wauters, de grote radio-Jan en sportverslaggever in Vlaanderen, ook een eervolle vermelding. En over de Jannen in de sport – ‘Jannen zijn over het algemeen ook echte sporters of in ieder geval sportliefhebbers’ – weet Daniëls te zeggen dat de Rode Duivels het tot nu toe slechts met 12 voetbal-Jannen hebben moeten doen, terwijl het Nederlandse voetbalelftal er al 51 heeft zien passeren, ‘een aandeel van 7,3 % aan Jannen, in dit geval bijna vijf complete Nederlandse elftallen’.

Soms is het wel even wenkbrauwen fronsen, bijvoorbeeld bij het stukje over ‘Mevrouw Jan’. Zo stelt de auteur: ‘In Vlaanderen is het niet ongebruikelijk om vrouwen die getrouwd zijn met een man die Jan heet aan te spreken met ‘mevrouw Jan’ plus dan de achternaam van de man.’ Vervolgens haalt Daniëls één voorbeeld (*mevrouw Jan Verheyen*) aan uit een Vlaamse krant. Gaat het hier niet veeleer om een algemeen verschijnsel met een soort van ‘verduidelijkingsfunctie’? Dit komt namelijk niet alleen voor bij de naam Jan. Getuige een voorbeeld uit *Het Belang van Limburg* van 15 juni 2009: ‘Na haar bestseller *Dagboek van een bedrogen vrouw* komt Miriam Jacques, vroeger beter bekend als *mevrouw Ignace Crombé*, met een nieuw boek op de markt.’ Iedereen die Miriam Jacques niet kent, weet nu meteen wie ze is.

Na deel 1 over de voornaam Jan volgt nog een kort deel 2 over Jantje. Daarin komen we onder andere Jantje Smit (Nederlands popzanger en televisiepresentator) en ‘Jantje zag eens pruimen hangen’ tegen. En natuurlijk is er ook nog moppen-Jantje! Wie herinnert zich niet de vele gevatte reacties van dit Jantje, vaak op vragen van een juf of meester, in de ontelbare grappen met hem in de hoofdrol?!

Kortom, *Lang leve Jan* is een mooi eerbetoon aan Jan(tje), niet zomaar voor ‘Jan en alleman’, maar voor iedereen die Jan heet en van Jan houdt!

Wim Daniëls, *Lang leve Jan*, Eindhoven, Kuux Media, 2010, ISBN 978 94 91050 01 5, 60 blz., 9,90 euro. Het boek kan besteld worden via info@kuux.nl of via de boekhandel.

Te boek

Vlaamse gemeentenamen verklaard

FILIP DEVOS

Het is lang wachten geweest op een wetenschappelijk verantwoord naslagwerk over de etymologie van de Vlaamse plaatsnamen. In mei 2005 kwam die vraag aan bod in de Vlaamse afdeling van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie in Brussel. Daar werd besloten een woordenboek te redigeren 'met een wetenschappelijk verantwoorde etymologische verklaring, opgave van de oudste

attestaties en van de terzake betrouwbare literatuur. Het resultaat moest een voor de leek leesbaar boek worden, dat door de ontsluiting van de bronnen en de verwijzing naar de vakliteratuur ook voor de wetenschappelijke onderzoeker volledig bruikbaar zou zijn.'

De beloftes zijn inmiddels ingelost: het verklarend woordenboek van Vlaamse gemeentenamen is er. Het is geschreven door een team van taalkundigen van bovengenoemde commissie: Frans Debrabandere, Magda Devos, Paul Kempeneers, Vic Mennen, Hugo Ryckeboer en Ward van Osta.

Op het gebied van plaatsnamen bestaan er nogal wat volkse etymologieën. Zo linken mensen Antwerpen aan 'hand werpen' en verbinden dat met de sage van de reus Antigoon. Zo ook heeft de West-Vlaamse plaatsnaam Wulvergem niets te maken met 'wolven', maar gaat die naam terug op de Germaanse persoonsnaam Wulfer.

Wie de oorsprong van plaatsnamen wil achterhalen, moet eerst zoeken naar de oudste schriftelijke vormen van die namen (attestaties die vaak pas tussen de 8ste en de 11de eeuw verschijnen, en dus soms veel later dan de tijd van de oudste nederzettingen). Die nederzettingenamen weerspiegelen 'een continue opeenvolging van talen die door de successieve bewoners of overheersers gesproken werden'. De meest Vlaamse plaatsnamen geven een beeld van de laatste grote bevolkingsinstroom, de Germaanse. De auteurs onderscheiden dus verschillende taallagen: de prehistorische, de Voorgermaanse, de Gallo-Romaanse en de Germaanse laag. Maar de historisch taalkundigen moeten hun bevindingen ook toetsen aan geografische, archeologische en historische gegevens.

Per lemma, van Aaigem tot Zwijndrecht, krijgen we in dit woordenboek een vermelding van de provincie, de lokale dialectische uitspraak van de plaatsnaam, (enkele van de) overgeleverde attestaties, een uitvoerige verklaring van de etymologie, en literatuurverwijzingen (TW in het voorbeeld in het kaderstukje bijvoorbeeld verwijst naar het *Toponymisch Woordenboek*, het standaardwerk van Maurice Gyseling). De initialen ten slotte verwijzen naar de auteur(s) van het betreffende lemma.

Brussel, hoofdstad Brussel, dial. uitspr. [ˈbRysəl] 966 kopie 15de eeuw *Bruocsella*, ca. 1040 kopie midden 11de eeuw *Brosella*, 1047 vals midden 12de eeuw *Brucella*. (TW). Samenstelling uit **broek** en **zele** 'woonplaats bij het moeras'. De *u* uit lange *o* wijst op een vroeg verkortingsproces vóór de medeklinkerverbinding *-ks-*(*M*). Reeds vroeg werd in de Middelnederlandse benaming *-ks-* geassimileerd tot *s*. (*pk*)

Alle plaatsen die sedert de oprichting van België in 1830 ooit het statuut van gemeente hebben gehad of nog steeds hebben, worden in het boek alfabetisch opgelijst. Daarnaast krijgen ook veelvoorkomende bestanddelen van plaatsnamen een apart lemma, zoals *aard*, *berg*, *broek*, *daal*, *donk*, *dries*, *drecht*, *goor*, *heemheide*, *hem*, *hout*, *kamp*, *kouter*, *laak*, *laar*, *lede*, *leeuw*, *meer*, *moer*, *mun*, *voorde*.

daal

Dit element is niets anders dan de (afgesleten) datief enkelvoud (*dale*) van *dal* 'laagte tussen heuvels'. In de toponymie heeft de datief een plaatsaanduidende betekenis. (wvo)

Een verklarende lijst van taalkundige termen gaat aan het eigenlijke woordenboek vooraf, en een uitgebreide bibliografie met afkortingenlijst sluit dit betrouwbare en ook verzorgd uitgegeven naslagwerk af. *De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek* mag voortaan een standaardwerk op het gebied van de toponymie worden genoemd.

Frans Debrabandere, Magda Devos, Paul Kempeneers, Vic Mennen, Hugo Ryckeboer en Ward van Osta, *De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek*. Leuven: Davidsfonds, 2010, ISBN 978 90 5826 751 1, 331 blz., 29,95 euro.

Te boek

Verdwenen woorden

FILIP DEVOS

Met het *Modern verdwijnwoordenboek* is Van Dale Lexicografie op nauwelijks enkele jaren tijd al aan het achtste deel toe in zijn reeks 'Moderne leeswoordenboeken'. Naast woordenboeken gewijd aan Bargoense woorden, eponiemen, eufemismen, gevleugelde woorden, nieuwe woorden, uitdrukkingen en uitroepen, komen nu 'verdwenen woorden' aan bod. Van *aamborstig* ('kortademig, astmatisch') tot *zwijmelgeest* ('te ver gedreven opgewondenheid') neemt Ton den Boon, de Nederlandse hoofdredacteur van *Van Dale*, 750 verdwenen woorden op in dit nieuwe woordenboek, en per lemma krijgt het woord een woordverklaring, een etymologische verklaring en een citaat. Het gaat vooral om woorden die het Nederlands in de twintigste eeuw 'verlaten' hebben.

Dat woorden komen en gaan, is genoegzaam bekend. Aan komende woorden worden elk jaar allerlei (populaire) verkiezingen en boekjes gewijd (op de shortlists stonden in 2010 bijvoorbeeld *pedopriester*, *tentsletje* en *tsunamiverkiezing*). Verdwenen of verdwijnende woorden daarentegen kunnen op minder lexicografische bijval rekenen. De achterflap van dit boek heeft het over woorden die soms nog niet eens zo lang geleden 'gewoon Nederlands' waren en nu uit de omgangstaal verdwenen zijn. Vraag is natuurlijk maar wat een verdwenen woord is, en wanneer het dat is.

Neem het woord *tuin*, een woord dat helemaal niet uit het (standaard) Nederlands verdwenen is. Een oudere betekenis van dat woord, en die betekenis is nog bekend in veel dialecten, was 'omheining'. De *Grote Van Dale* geeft trouwens die betekenis met het label 'veroud.' als eerste (want oudste) betekenis in het lemma *tuin*. Eerste vraag dus: is *tuin* een verdwijnwoord? Nee, niet als woordvorm, maar wel in de woordbetekenis 'omheining'. En in het (standaard)Nederlands althans, maar dan weer niet in de dialecten. Of neem *rijwiel* (dat *Van Dale* als 'form.' labelt) of *eenzelvigheidskaart* ('Belg. Ned.' en 'veroud.'). Die woordvormen lijken me (nagenoeg) uit het Nederlands verdwenen woorden, al kennen veel taalgebruikers die woorden tegenwoordig wel nog (passief).

Den Boon wijst er in zijn korte inleiding op dat moeilijk het moment te bepalen valt waarop een woord verdwijnt. Veel verdwenen woorden houden verband met specifieke technieken, beroepen en bedrijven: de referent is hier met andere woorden verdwenen en dus ook het woord (*goedendag* 'knots met ijzeren punten'; *paardengeld*; *zeepklopper*). Anderzijds kunnen dezelfde referenten in de loop van de tijd een andere naam krijgen (*aamborstig* werd *kortademig* of *astmatisch*; *baardscheerder* werd *kapper*; *bijslaapster* werd *maitresse*, *minnares*, *vriendin*).

Het *Modern verdwijnwoordenboek* kampt wat met bovengenoemde afbakeningsproblemen. Zo is *hokken* in de betekenis 'ongetrouwd

samenwonen' opgenomen, maar wordt niets gezegd over andere betekenissen. Opmerkelijk is dat Den Boon veel samenstellingen en afleidingen opneemt, maar weinig echte grondwoorden. Zo worden *alkoofgeheim* ('huiselijk geheim') en *alkoofliefde* ('liefde die in het geheim wordt gedeeld') wel vermeld, maar *alkoof* zelf ('klein vertrek', doorgaans 'slaapvertrek') niet. *Babbel tong* ('iemand die veel praat, m.n. roddelaar of roddelaarster') is dan weer opgenomen, al heeft het nooit in *Van Dale* zelf gestaan, wat de vraag doet rijzen of het dan wel (ooit) een ingeburgerd woord was. Daarnaast is *eerloon* opgenomen, al is dat woord in de licht gewijzigde vorm *ereloon* helemaal niet verdwenen.

Los hiervan biedt het *Modern verdwijnwoordenboek* de lezer heel wat leesplezier door de rijke taal- en cultuurgeschiedenis die erin aan bod komt, en door de schat aan informatie over woordverandering: over hoe Nederlandse woorden leenwoorden gaan vervangen zijn bijvoorbeeld (*free kick* werd *vrije trap*; *word processor* werd *tekstverwerker*) of omgekeerd (*middagmalen* werd *lunchen*) of over de vele Franse leenwoorden die verdwenen zijn (*allumeuse*, 'meisje dat of vrouw die door behaagzucht mannen verliefd maakt en zich vervolgens aan hun aanzoek onttrekt').

Een leuk modern leeswoordenboek dus over oude, (haast) verdwenen woorden.

Ton den Boon, *Van Dale Modern verdwijnwoordenboek. Van aamborstigheid tot zwijmelgeest en 748 andere verdwenen woorden*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 2010, ISBN 978 90 6648 896 0, 224 blz., 22,95 euro.

Te boek

De taal van de mop

FILIP DEVOS

Als Prismapocket verscheen 'een smakelijk boek over moppen', zoals de ondertitel luidt van *Lopen twee blondjes door de Kalverstraat* ... In 28 korte hoofdstukjes belichten programmamaker Arie Bras en schrijver Wim Daniëls allerlei aspecten van dit aparte (en nog altijd levendige) tekstgenre: wat zijn moppen, de werking van de mop, wie vertelt moppen, de oudste moppen ter wereld, de openingswoorden, de non-mop, verschillen tussen mannen en vrouwen, moeilijk te vertalen moppen, namen in moppen, de etymologie van moppen (*joke, blague, witz*), woordspelingen, de etnische mop, de Belgen- en Hollandermop, politieke moppen, taboes, moppen over blondjes, over priesters en nonnen, over het huwelijk, enz.

De mop omschrijven de auteurs als 'een kort, niet-waargebeurd verhaal dat een clou bevat die de lachlust op moet wekken'. En ze geven er meteen een voorbeeld bij:

Een blondje bestelt een pizza. Wanneer de ober vraagt of hij de pizza in zes of in twaalf stukken moet snijden, antwoordt het blondje: 'In zes, want twaalf stukken kan ik nooit op.'

Na een paar openingswoorden die de setting bepalen, komt er een kantelpunt wanneer de ene verhaallijn doorkruist wordt door een andere verhaallijn, die ook de clou biedt en tot lachen aanzet (al is die lach vaak – 37% blijkt uit Brits onderzoek – een beleefdheidslach). Lachen is trouwens niet het enige doel van moppen; vaak hebben ze ook een taboedoorbrekende functie (racisme, incest, ziekte, pedofilie). De auteurs gaan in dit verband uitvoerig in op het werk van de Duitse Marreike Fallwickl, die een boek schreef over de mop als taboedoorbreker. Dat zijn niet de enige hoofdstukjes waarin de auteurs de wetenschappelijke literatuur rond de mop populariseren: het is een constante in dit boekje.

Uit de analyse blijkt dat de mop een volwaardig (literair) tekstgenre genoemd mag worden (met bijvoorbeeld de ontwikkeling van verhaallijnen die elkaar doorkruisen). Maar ook taalkundig valt over de mop wel iets te zeggen. Vaak zijn moppen in de tegenwoordige tijd gesteld (in tegenstelling tot waargebeurde anekdotes), en vaak worden er volkse, platte woorden in gebruikt (zoals *lul* en *snikkel* in plaats van *penis* of *mannelijk lid*). Taalkundig merkwaardig ook is de volgorde van de openingswoorden van veel moppen, zoals ook in de titel van dit boek: *Lopen twee blondjes door de Kalverstraat*. Normaal hebben

mededelende hoofdzinnen in het Nederlands twee mogelijke woordvolgordes: de rechte woordvolgorde (met het onderwerp gevolgd door de persoonsvorm, zoals in *Twee blondjes lopen door de Kalverstraat*) of de inverse woordvolgorde (met een inversieverwekkend element gevolgd door de persoonsvorm en het onderwerp, zoals in *Gisteren liepen twee blondjes door de Kalverstraat*). De volgorde *Komt een man bij de dokter* ... mogen we een typische mop-volgorde noemen. De auteurs wijzen erop dat het woordje 'er' hier 'geslachtofferd' is. En hier komt het vervolg.

Lopen twee blondjes door de Kalverstraat. Het ene blondje ziet een spiegel op straat liggen. Ze pakt hem op, kijkt erin en zegt: 'Hé, die meid ken ik!' Waarop het andere blondje de spiegel afpakt, erin kijkt en zegt: 'Duh... logisch, dat ben ik!'

Als afsluiter nog een blondjesmop:

Komt een man bij de blonde receptioniste van een krant en zegt: 'Ik kom de krant opzeggen.' 'Dat is goed', antwoordt het blondje, 'begint u maar met de voorpagina.'

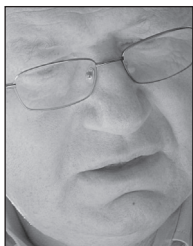
Lopen twee blondjes door de Kalverstraat is inderdaad een 'smakelijk' boek over moppen, en met veel moppen. Leuke, maar ook wel leerrijke lectuur!

Arie Bras en Wim Daniëls, *Lopen twee blondjes door de Kalverstraat* ... Een smakelijk boek over moppen. Houten-Antwerpen: Unieboek/Het Spectrum (Prisma), 2010, ISBN 978 90 491 0615 7, 181 blz., 12,50 euro.

Het mysterie van het geloof

HUGO BROUCKAERT

Voor streng katholiek opgevoede senioren zoals ik er een ben, is de kerk weer helemaal terug. Ze ligt tegenwoordig onder vuur (de kogel is door de kerk) en roept daardoor ook heel wat herinneringen op. De priesters uit onze jeugd waren meestal niet pedofiel, maar des te meer verbofel. Zij overdonderden ons in de lagere school met woorden en begrippen die ons petje ver te boven gingen.

Het begon al in de eerste klas met de catechismus, waaruit wij vragen en antwoorden moesten opdreunen, omdat wij volgens de kerkelijke leer tot de jaren van discretie waren gekomen. Wij werden rijp geacht om met ootmoed en volharding te bidden. Niemand van ons zou het in die tijd gewaagd hebben om met volharding te vragen wat de woorden discretie en ootmoed betekenden.

De jaren daarna werden we geconfronteerd met kazui-fel, dalmatiek, manipel, superplie, antifoan, tabernakel, mirakel en cenakel. De woorden op -akel konden niet op.

Vanaf de derde klas werd het nog geheimzinniger. We leerden dat de mens onderworpen was aan 'kwade begeerlijkheid' en dat het 'vrijwillig behagen in onkuise gedachten' doodzonde was. Het woord onkuis vertroebelde door zijn klank mijn relatie tot onze 'kuisvrouw', die er iets ouder en anders uitzag dan mijn zussen. De uitbreiding van mijn vocabularium tot in wezen onschuldige kerkelijke woorden als sexagesima en motetten zorgde voor nog meer broeierige onrust.

Overigens moest je destijds niet vragen naar de betekenis van een woord. Wat betekent de besnijdenis van Jezus, eerwaarde? Dat is een mysterie van het geloof, jongen. Besnijdenis, verrijzenis, belijdenis ... Geen vragen alstublieft.

Toch moesten we heel wat geheimzinnigheid kunnen opdreunen: 'en gezegend is de vrucht ... van uw

lichaam Jezus'. De stempauze viel daarbij uitdrukkelijk en langdurig na het woord vrucht, zodat het woord lichaam bij Jezus leek te behoren. Dat Maria een lichaam had, mocht zelfs niet worden gesuggereerd. Ze was maagd en moeder, maar daartussenin was niets gebeurd.

Ik bleef nog lange tijd heel braaf. Vanaf de kansel werd ons toegebulderd dat heidenen, ongedoopten, ketters, schismatieken en afvalligen zonder pardon hellewaarts gingen. Ik heb lang gevreesd dat ik tot de schismatieken behoorde, omdat ik het woord niet kende.

Het missaal, een boekwerk van 1925 bladzijden dun-druk, het godsgeschenk bij de Plechtige Communie, bracht daarin verandering. Ontspannende lectuur voor tijdens de hoogmis, waaraan anders nooit een einde kwam. Daarin stonden heiligen voor elke dag van het jaar, waarbij ik mijn fantasie de vrije loop kon laten. De Heilige Stoel en Sint-Jan-in-de-Olie waren leuke namen en de Heilige Eustachius en gezellen deden mij ondanks het verhevene van de naam Eustachius aan een kaartclubje denken. Mijn plezier kon niet op.

Het 'uitstellen van het Allerheiligste', het beoefenen van 'voortdurende aanbidding', verrijzenissen, tenhemelopnemingen en nederdalingen ter helle konden me niet langer imponeren. Wat me tot op vandaag wel nog boeit, is de tweede strofe van 'De herdertjes lagen bij nachte', een soort kruising tussen Star Wars en Robocop:

Toen zij er te Bethlehem kwamen
Daar schoten drie stralen dooreen
Een straal van omhoog zij vernamen
Een straal uit het kribje beneen
Toen vlamd' er een straal uit hun ogen
En viel op het kindeke teer.

Met velen van mijn generatie is het toch nog min of meer goed gekomen. En misschien ga ik wel naar de hemel. Die saaie, eeuwigdurende aanbidding neem ik er dan wel bij.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Welk woord wordt hier omschreven?

1. kunstig ineengedraaide haarlok
 - a) polkalok
 - b) splitring
 - c) haartoer
2. eerste violist in een zigeunerorkest
 - a) primas
 - b) primula
 - c) primerate
3. plat en breed stokbrood met uien en kaas
 - a) uienkruier
 - b) francala
 - c) zwartmop
4. halsbeugel voor vee
 - a) gaffelhanger
 - b) haaf
 - c) kennef
5. Germaanse heks die in de slaap verschijnt
 - a) striga
 - b) drude
 - c) eunjer
6. purperachtig rood van kleur
 - a) solferino
 - b) signorino
 - c) pecorino

II. Rijg de woorden aan elkaar

1. vrouw ... wetenschap
2. krab ... draad
3. vlieg ... neus
4. speel ... balk
5. kraam ... plicht
6. dak ... boor

III. Welk woord is fout gespeld?

1. a) poussecafé
b) pousse-café
2. a) no-goarea
b) no go-area
3. a) karakiet
b) karekiet
4. a) koekenboterham
b) koekeboterham
5. a) spécialité
b) specialité
6. a) slow motion
b) slowmotion

IV. Schrijf je de onderstaande woorden los, aaneen of met een streepje?

1. a) bijnadoodervaring
b) bijna-doodervaring
2. a) oostindisch (doof)
b) Oost-Indisch (doof)
3. a) winst-en-verliesrekening
b) winst- en verliesrekening
4. a) interimakkoord
b) interim-akkoord
5. a) top-downbenadering
b) topdownbenadering
6. a) co-existentie
b) coëxistentie

V. Vul de onderstaande uitdrukkingen over dieren aan

1. Een goede ... is niet vet.
2. Je moet een ... niet tegen de haren in strijken.
3. Een ... blaast wel, maar hij bijt niet.
4. De ... van de ... scheiden.
5. Wie een ... wil slaan, heeft licht een stok gevonden.
6. Het gouden ... aanbidden.

OPLOSSINGEN

I. 1c / 2a / 3a / 4c / 5b / 6a
II. 1. mens / 2. ijzer / 3. bril /
4. tijd / 5. zorg / 6. pan
III. 1a / 2b / 3a / 4a / 5b / 6b
IV. 1b / 2b / 3a / 4b / 5a / 6a
V. 1. haan / 2. kat / 3. gans /
4. bokken, schapen / 5. hond / 6. kalf